

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Angelica Ewö

Påföljder och påföljdsregler för
unga lagöverträdare samt en
studie av mord och dråp
begångna av dessa

Examensarbete
20 poäng

Handledare
Helén Önemark Hansen

Ämnesområde
Straffrätt

Termin
VT 1998

Innehållsförteckning

INLEDNING OCH FRÅGESTÄLLNING	3
FÖRORD.....	4
FÖRKORTNINGAR.....	4
PROPOSITION 1987/88:120 OM INFÖRANDET AV KAPITEL 29-30 I BRB.....	5
VAD ÄR ETT STRAFFVÄRDE?	6
DE STRAFFRÄTTSLIGA PÅFÖLJDERNA	8
SÄRSKILT OM BÖTER.....	8
SÄRSKILT OM FÄNGELSE	8
SÄRSKILT OM VILLKORLIG DOM	9
SÄRSKILT OM SKYDDSTILLSYN.....	9
SÄRSKILT OM ÖVERLÄMNANDE TILL SÄRSKILD VÅRD	10
BRB 1:6 - BROTT INNAN NÅGON Fyllt femton år	11
<i>Rättsfallsstudie</i>	11
PRESENTATION AV AKTUELLA LAGREGLER AVSEENDE PÅFÖLJDSVAL FÖR UNGA LAGÖVERTRÄDARE	13
BRB 26:3 2ST - FÖRBUD MOT STRAFFSKÄRPNING.....	13
BRB 29:3 1ST 3P OCH BRB 29:3 2ST - FÖRMILDRANDE OMSTÄNDIGHETER.....	14
BRB 29:7 - STRAFFNEDSÄTTNING OCH FÖRBUD MOT LIVSTIDS FÄNGELSESTRAFF.....	14
BRB 30:5 - RESTRIKTIV ANVÄNDNING AV FÄNGELSESTRAFF	15
<i>Unga lagöverträdare och fängelse - en historisk tillbakablick</i>	15
<i>Särskilt om BrB 30:5</i>	17
<i>Rättsfall</i>	18
BRB 31:1 1ST - ÖVERLÄMNANDE TILL VÅRD INOM SOCIALTJÄNSTEN	21
BRB 31:1 2ST OCH BRB 31:1 3ST - BÖTER ELLER BITRÄDA BROTTSOFFRET	23
BRB 38:2 1ST - UNDANRÖJANDE AV PÅFÖLJD	24
NYA PÅFÖLJDSREGLER FÖR UNGA LAGÖVERTRÄDARE	25
<i>Socialtjänstens ansvar</i>	25
<i>Förutsebarhet</i>	26
<i>Proportionalitet</i>	26
<i>Konsekvens</i>	27
<i>Nya påföljden slutna ungdomsvård</i>	27
SVERIGES INTERNATIONELLA ÅTAGANDEN - FN:S BARNKONVENTION... 29	
BROTTE MORD OCH DRÅP.....	31
MORD OCH DRÅP - EN HISTORISK TILLBAKABLICK	31
BRB 3:1 - MORD.....	31
BRB 3:2 - DRÅP.....	33
RÄTTSFALLSSTUDIE	36
MORD BEGÅNGNA AV GÄRNINGSMÄN SOM Fyllt femton men ej arton år	36
MORD BEGÅNGNA AV GÄRNINGSMÄN SOM Fyllt arton men ej tjugoett år	44
DRÅP BEGÅNGNA AV GÄRNINGSMÄN SOM Fyllt femton men ej arton år	51
DRÅP BEGÅNGNA AV GÄRNINGSMÄN SOM Fyllt arton men ej tjugoett år.....	53
SAMMANFATTNING OCH SLUTSATS.....	56
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	64
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	66

Inledning och frågeställning

I Sverige finns en uppfattning sedan lång tid tillbaka, om att unga lagöverträdare skall behandlas annorlunda än vad de vuxna gör. Med unga lagöverträdare menas personer mellan femton och tjugo år. Fängelsestraff tillämpas med stor restriktivitet för denna grupp, framförallt för gruppen mellan femton och sjutton år. Från början motiverades en särbehandling bl. a. av omtanke som fanns för de unga och att dessa med hjälp och stöd skulle få en chans att bättra sig, vilket var något som både samhället och brottslingen tjänade på i längden. En ung person har inte heller samma mognad som en vuxen, vilket är ytterligare en anledning till särbehandling. I många fall är kriminaliteten något som grundar sig i en svår uppväxt med missförhållanden i hemmet. En ung brottsling kan med hänsyn till detta mötas med en större förståelse för sina handlingar och kan så att säga få en ny chans. I Sverige går straffmyndighetsåldern vid femton år. För de brottslingar som passerat denna gräns finns det speciella regler, vilka jag utförligt kommer att kommentera senare. Exempelvis råder ett undantagslöst förbud mot att döma personer, vilka ej fyllt tjuogoett år vid brottstillfället till livstids fängelse. En anledning till dessa speciella regler för brottslingar mellan femton och tjugo år anförs vara att denna åldersgrupp fortfarande behöver uppfostran. Föräldrarna finns fortfarande med i bilden och socialtjänsten kan ingripa med åtgärder. Med andra ord är det motiverat att ha en successiv övergångsperiod för denna grupp av brottslingar.¹

Min frågeställning i uppsatsen är:

- Vilka påföljder och speciella påföljdsregler blir aktuella för gärningsmän under tjuogoett år?

- Hur diskuterar de olika domstolarna i påföljdsdelen i de rättsfall jag studerat? Vilka lagregler hänvisar de till?

Genom lagreformen 1989 då brottsbalkens kapitel 29-30 infördes, blev utgångspunkten vid påföljdsval det s.k. straffvärdet. Jag inleder min uppsats med att berätta om denna reform och om straffvärdet som jag gång på gång återkommer till i min rättsfallsstudie. Jag fortsätter med en presentation av de straffrättsliga påföljderna och vad som gäller för de lagöverträdare som ej blivit straffmyndiga. Därefter gör jag en presentation av lagregler som speciellt rör unga lagöverträdare och en redogörelse för de nya lagregler som kommer att träda ikraft på området 99-01-01. Vi har även internationella åtaganden på området, och av denna anledning redogör jag för detta i ett särskilt avsnitt. Min rättsfallsstudie handlar om mord och dråp begångna av gärningsmän under tjuogoett år. Ett avsnitt kommer därför att behandla brotten mord och dråp. I rättsfallsstudien ligger tyngdpunkten på hur

---

¹ SOU 1993:35 sid. 98, 101f. Berg m fl. sid. 306f. Nordlöf sid. 13f.

domstolarna resonerar i påföljdsdelen. Jag gör till sist en sammanfattning över det jag behandlat. I samband med detta gör jag även en slutsats med mina egna åsikter och tankar.

När jag skulle börja leta material till min uppsats hade jag inga problem med att hitta litteratur, förarbeten o.s.v. om de olika lagreglerna som finns på området. Jag har haft god hjälp av framförallt Brottsbalkskommentarerna och förarbetena. Värre var det att hitta material till min rättsfallsstudie. Som Ni kan se är det bara ett fåtal rättsfall som jag hittat i rättsfallssamlingar. Efter-som jag hade bestämt mig för att studera just mord och dråp var jag tvungen att få fram rättsfall på något annat sätt. Jag har ringt eller besökt samtliga tingsrätter i Sverige och frågat dem om de har haft något sådant mål, som jag var ute efter. Jag fick veta, att det p.g.a. relativt ny lagstiftning beslutats att inga rättsfall får förvaras i register. Detta försvårade mitt arbete ännu mer. Jag var helt enkelt utlämnad åt att personalen på de olika tingsrätterna skulle komma ihåg om de hade haft något mord- eller dråpfall där gärningsmannen varit under tjugoett år. Med tanke på hur många mål som kommer upp i varje tingsrätt, var detta givetvis ingen lätt uppgift. Som synes är det många tingsrätter representerade, från norr till söder. Jag har även fått med alla sex hovrätterna och Högsta domstolen.

Förord

Ni som har hjälpt mig med att leta reda på rättsfall har verkligen varit fantastiska. En rättsfallsstudie avseende just mord och dråp hade ej varit möjlig utan denna hjälp. Jag vill här tacka alla Er som på något sätt hjälpt mig att leta material.

Förkortningar

BrB - Brottsbalken (1962:700)

BRÅ - Brottsförebyggande rådet

HD - Högsta domstolen

LVM - Lag (1989:870) om vård av missbrukare i vissa fall

LVU - Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

SoL - Socialtjänstlagen (1980:620)

Proposition 1987/88:120 om införandet av kapitel 29-30 i BrB

1989 trädde brottsbalkens kapitel 29-30 ikraft (prop. 1987/88:120). Dessa regler handlar om straffmätning och påföljdsval och var 1989 nya bestämmelser. I samband med att dessa nya lagregler trädde ikraft upphävdes BrB 1:7. Denna lydde: ”Vid val av påföljd skall rätten, med iakttagande av vad som kräves för att upprätthålla allmän laglydnad, fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället”. Det nya med reglerna blev istället att **straffvärdet** (jfr 2.1) skulle tjäna som utgångspunkt för påföljdsval och straffmätning. När domstolar tillämpade de äldre reglerna skulle de göra en avvägning med hänsyn till individualprevention och allmänprevention (generalprevention).² En av orsakerna till de nya reglernas tillkomst var den kritik som framförts mot de äldre. Vid tillämpning av BrB 1:7 skulle domstolen i varje enskilt fall göra en prognos om vilka effekter olika påföljder skulle få. De som kritiserade detta menade att domstolen i realiteten omöjligt kunde göra en sådan prognos.

Brottsbalken innehöll vissa påföljdsbestämmelser utspridda i balken innan kapitel 29-30 trädde ikraft. I och med att kapitel 29-30 infördes i balken blev reglerna lättare att överblicka. Innan kapitel 29-30 trädde ikraft hade påföljdsvalet inte i någon större utsträckning motiverats i domskälen. Efter de nya mer preciserade reglernas tillkomst kan skönjas att domskälen blivit något mer utförliga och konkreta än tidigare. Av stor vikt för reformen blev strävan mot **enhetlighet** och **förutsebarhet**. Ändamålet med reformen var **inte att försöka ändra den praxis** som tillämpades vid straffmätning och påföljdsval. Istället gjordes de nya reglerna så att de skulle ha sin utgångspunkt i gällande praxis. Praxis skulle enligt departementschefen kunna vara vägledande för de nyinförda reglerna. Införandet av de nya reglerna var inte ägnade att få till stånd vare sig en mildare eller en strängare påföljdsbestämning. Det som blev annorlunda mot vad som tidigare hade gällt var att de nya reglerna bidrog till en ökad detaljrikedom, samt att BrB 1:7 upphävdes och utbyttes av ett system, där påföljdsvalet skulle bestämmas med hänsyn till hur allvarlig brottslighet det var frågan om. Utgångspunkten för påföljdsvalet blev alltså straffvärdet. Preventionstänkarna skall i och med det inte glömmas bort. Det betonades i förarbetena bl. a., att det är av vikt att försöka så långt det är möjligt tillgodose kravet på stöd och hjälp i varje enskilt fall. Brottslin-gar kommer då på ett enklare sätt kunna återanpassa sig i samhället.

---

² Bergström m fl. sid. 79, 68: ”Individualprevention, straffets el. annan sanktions funktion att avhålla den som drabbas av sanktionen från att begå nya brott el. andra av rättsordningen ogillade handlingar.” ”Generalprevention straffets el. annan sanktions funktion att verka avskräckande på andra än dem som drabbas av sanktionen, så att de av fruktan avhåller sig från att begå brott el. andra av rättsordningen ogillade handlingar.”

Departementschefen gör i propositionen en *sammanfattning över lagförslaget*: påföljdsvalet skall utgå från brottets straffvärde, men att detta inte utesluter att individualpreventiva skäl beaktas i det enskilda fallet. Påföljdsvalet skall ej ses som en avvägning mellan allmänprevention och individualprevention i det enskilda fallet. Till sist vill jag uppmärksamma att reformen om påföljdsval och straffmätning inte i någon nämnvärd utsträckning behandlar de unga lagöverträdarna.³

Vad är ett straffvärde?

Ett brotts straffvärde skall läggas till grund för straffmätning och påföljdsval (jfr BrB 29:1 1st och 30:4 2st). Då en bedömning av straffvärdet görs tas bara hänsyn till omständigheter vid brottstillfället. Att exempelvis någon återfallit i brott är ingenting som påverkar själva straffvärdesbestämningen. Däremot kan denna omständighet påverka straffmätningen (jfr ex. BrB 29:4). I ”Juridikens termer” framgår att ett straffvärde är *ett mått på hur allvarligt ett brott är*. I SOU 1993:35 sägs att straffvärdet *visar hur allvarligt lagstiftaren ser på ett visst brott*. Det finns två typer av straffvärde: *abstrakt* och *konkret*. Det förstnämnda visar sig i straffskalorna för de olika brotten. Det sistnämnda visar sig i svårheten hos ett begånget brott. Vad gäller exempelvis mord är straffskalan tio års fängelse eller fängelse på livstid - det abstrakta straffvärdet. Då någon väl begått ett mord får domstolen i det enskilda fallet beakta brottets svårhet - det konkreta straffvärdet.

BrB 29:1 2st lyder: ”*Vid bedömningen av straffvärdet skall särskilt beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han haft*”. Första delen av meningen är objektiva kriterier och sista delen är subjektiva. Ett belysande rättsfall är NJA 1989 s 31, vilket det också hänvisas till i lagboken under BrB 29:1. I detta fall hade en man underlåtit att infinna sig till civilförvarstjänstgöring. Han var ansvarig för driften av Svenska bostäders VVS-anläggning i Stockholmsområdet. Han hade befarat att detta skulle haverera om han lämnade arbetet, och det var just av den anledningen som han hade underlåtit att infinna sig. HD ansåg att detta brott hade ett så högt straffvärde att böter ej var en tillräckligt ingripande påföljd. Om endast de objektiva kriterierna hade beaktats hade han därför dömts till fängelse. Eftersom de subjektiva kriterierna också skall beaktas tog HD hänsyn till att han ej åsidosatt sin civilförvarstjänstgöring av bekvämlighetsskäl eller för att taga tillvara sina egna intressen. Detta bidrog till ett minskat straffvärde enligt HD, vilket ledde till att han fick böter istället för fängelse.

---

³ Prop. 1987/88:120 sid. 32,34,38. Berg m fl. sid. 26f, 189-195. Hoflund sid. 35,37,76f. Nordlöf sid. 39.

I BrB 29:2 finns *försvårande omständigheter* och i BrB 29:3 1st finns *förmildrande omständigheter*. Dessa skall tas hänsyn till vid bestämmandet av straffvärdet. Exempel på försvårande omständigheter är att den tilltalade varit särskilt hänsynslös och att denne utnyttjat offrets skyddslösa ställning. Att brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla, och att brottet begåtts under psykisk störning där den tilltalade haft mycket svårt att kontrollera sitt handlande är två exempel på förmildrande omständigheter. Vid bedömning av straffvärdet kan det i vissa fall tas hänsyn till *allmänpreventiva skäl*, men detta är snarare ett undantag än huvudregel. Allmänpreventiva skäl vägdes in i NJA 1991 s 498. Fallet handlade om olaga vapeninnehav. HD påpekade att det hade blivit alltmer vanligt med skjutvapen under de senaste 15-20 åren, och att denna omständighet borde beaktas vid en bedömning av straffvärdet. Detta ansågs motivera en strängare bedömning av brottet.⁴

---

⁴ SOU 1993:35 sid. 98. Bergström m fl. sid. 163f. Hoflund sid. 79f.

De straffrättsliga påföljderna

Syftet med min framställning är inte att göra någon uttömmande redogörelse. Tyngdpunkten ligger på fängelsestraffet och överlämnande till särskild vård, eftersom det är dessa två påföljder som aktualiseras i min rättsfallsstudie i avsnitt 7. I Sverige finns följande typer av straffrättsliga påföljder (brottspå-följder): **böter, fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn** samt **överlämnande till särskild vård**. Enligt BrB 1:3 är fängelse och böter **straff**, medan villkorlig dom, skyddstillsyn och överlämnande till särskild vård är **övriga påföljder för brott**. Fängelse anses vara den svåraste påföljden. Villkorlig dom och skyddstillsyn anses vara lika svåra. Dessa tre är som påföljd svårare än böter.⁵

Särskilt om böter

Det förekommer tre olika typer av böter enligt BrB 25:1. Dessa är penningböter, dagsböter och normerade böter. För böter gäller inga åldersgränser och är en påföljd som används i stor omfattning beträffande unga lagöverträdare. I de fall det ej föreligger något behov av vård hos den unge, är böter passande som påföljd. Böter kan även enligt BrB 31:1 2st dömas ut samtidigt som den unge överlämnas till särskild vård (vårdbehov föreligger i detta fall). I detta fall är det dagsböter det handlar om, och detta alternativ står till buds oavsett om det för brottet är stadgat böter eller inte.⁶

Särskilt om fängelse

Till fängelse kan dömas på **bestämd tid** eller på **livstid**. Fängelse på bestämd tid får högst vara tio år och lägst fjorton dagar enligt BrB 26:1. I Sverige är fängelsestraffet den enda påföljd, som innebär ett frihetsberövande. I BrB 26:2 och 26:3 finns bestämmelser om vad som händer, då en tilltalad gjort sig skyldig till upprepad brottslighet. I dessa fall kan straffet bli högre än det annars skulle bli. 26:2 innehåller bestämmelser om det s.k.

konkurrensfallet. Denna regel kan användas då gärningsmannen har begått flera brott, och domstolen dömer honom för alla dessa brott i en och samma dom. Det är även möjligt att använda denna paragraf då gärningsmannen blivit dömd för flera brott i olika domar, och dessa ej vunnit laga kraft. Då någon dömts för flera brott och dessa domar vunnit laga kraft används istället 26:3, det s.k. **återfallsfallet**. Det som skiljer dessa båda paragrafer är, som framgår av det ovanstående, en lagakraftvunnen dom. Arton år är det längsta fängelsestraff, som kan utdömas med stöd av 26:2 och 26:3 (jfr 4.1). **Fängelse på livstid** finns stadgat för ett litet antal brott, ex. mord.(jfr 6.2) En livstidsdom är då inte det enda påföljdsalternativet, utan det finns i

⁵ SOU 1993:35 sid. 143. Nordlöf sid. 15. Zila sid. 20f, 33,37.

⁶ SOU 1993:35 sid. 143. Nordlöf sid. 15f. Zila sid. 22.

stadgandet även ett tidsbestämt fängelsestraff. För att återigen ta mord som exempel, döms den som berövat annan livet till fängelse i tio år eller på livstid. Livstidsstraffet brukar som regel förvandlas till ett tidsbestämt frihetsstraff efter det att regeringen beviljat en nådeansökan från den dömd. I Sverige råder ett förbud mot fängelse på livstid för personer under tjuogoett år enligt BrB 29:7 2st (jfr 4.3). Enligt BrB 30:5 1st får personer under arton år dömas till fängelse endast om det finns synnerliga skäl till detta. För personer vilka fyllt arton år men ej tjuogoett, får fängelse utdömas endast med hänsyn till brottets straffvärde, eller det annars finns särskilda skäl för det enligt BrB 30:5 2st. Första stycket är således mer restriktivt än det andra (jfr 4.4).⁷

Särskilt om villkorlig dom

Om en påföljd inte bedöms kunna stanna vid böter, kan villkorlig dom användas. Ett brott, som enbart har böter som påföljdsval i straffskalan, kan ej bli föremål för villkorlig dom. Den som döms till villkorlig dom underkas-tas en två år lång prøvotid och får ej ställas under övervakning. Villkorlig dom kan sägas vara till för förstagångslagöverträdare och tillfällighetslag-överträdare. Detta är ett påföljdsalternativ som ofta tillämpas för lagöver-trädare mellan femton och tjuogo år, och som ej innehåller några inskränk-ningar för denna åldersgrupp. När domstolen väljer att döma till villkorlig dom för denna åldersgrupp finns i så fall inget vårdbehov.⁸

Särskilt om skyddstillsyn

Denna påföljd kan användas då *påföljden för brott inte stannar vid böter* enligt BrB 28:1. Här gäller övervakning och prøvotid på tre år (BrB 28:4-5). Den tilltalades återfallsprognos är utslagsgivande när det gäller valet mellan skyddstillsyn respektive villkorlig dom. I de fall då prognosen är dålig bör skyddstillsyn användas. Enligt brottsbalken är villkorlig dom och skyddstill-syn att betrakta som lika svåra påföljder. I realiteten borde det för många vara den sistnämnda, med övervakning och tre års prøvotid, som är den mest ingripande påföljden. Skyddstillsyn skall liksom fängelse tillämpas med restriktivitet vad gäller unga lagöverträdare, som ej fyllt arton år. I dessa fall förutsätts att skyddstillsyn anses lämpligare än överlämnande till vård inom socialtjänsten. Exempel på när skyddstillsyn väljs istället för överlämnande till vård är att den unge har fått förbättrade levnadsförhållanden. Skyddstillsyn i kombination med fängelse får för personer mellan femton och arton år, bara komma i fråga om det finns synnerliga skäl. När det gäller dem som fyllt arton men ej tjuogoett år, får skyddstillsyn och fängelse dömas ut med hänsyn till gärningens straffvärde, eller det finns särskilda skäl att göra det (jfr BrB 30:5). Samhällstjänst är en form av skyddstillsyn, som använts i flera fall för lagöverträdare i åldern femton till tjuogo år. I

⁷ SOU 1993:35 sid. 144. Berg m fl. sid. 60. Brinck m fl. sid. 372f. Zila sid. 21f.

⁸ SOU 1993:35 sid. 145f. Brinck m fl. sid. 424. Nordlöf sid. 26. Zila sid. 25.

förarbetena till lagen om samhällstjänst uttalades att samhällstjänst är något, som i första hand skall tillämpas för just unga lagöverträdare.⁹

Särskilt om överlämnande till särskild vård

Brottsbalken innehåller regler för överlämnande till särskild vård i kapitel 31. Enligt BrB 31:1 kan domstolen besluta om att **överlämna en person under 21 år till socialtjänsten för vård** (se vidare i 4.5). BrB 32:2 handlar om överlämnande till vård enligt lagen om vård av **missbrukare** i vissa fall (LVM), som är en tvångslag. I de fall då domstolen beslutar om ett överlämnande går ansvaret över från domstolen till socialnämnden. BrB 31:3 handlar om överlämnande till **rättspsykiatrisk vård** enligt lagen om rättspsykiatrisk vård. När det gäller psykiskt störda finns det två olika fall. I den första situationen är lagöverträdaren psykiskt sjuk eller störd vid brottstillfället, till skillnad från den andra då han är psykiskt sjuk eller störd vid tiden för rättegång men ej varit detta vid brottstillfället. Med andra ord finns det i det första fallet kausalitet (orsakssamband) mellan brott och psykisk störning, medan det i det andra fallet ej finns detta.

Om domstolen dömt till rättspsykiatrisk vård måste den komma till stånd (jfr domstolens och vårdorganens förhållande till varandra när det gäller överlämnande till vård inom socialtjänsten - 4.5). Domstolen kan under vissa förutsättningar döma till **särskild utskrivningsprövning** enligt BrB 31:3 2st och lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård. Mellan den begångna gärningen och den psykiska störningen måste det ha förelegat ett kausalsamband, samt att det p.g.a. den psykiska störningen finns risk att gärningsmannen återfaller i brottslighet av allvarligt slag. Avgörande är ej det brott som gärningsmannen begått, utan istället om det kan misstänkas att han i framtiden p.g.a. sin psykiska störning kommer att begå allvarliga brott. Länsrätten bestämmer om den intagne skall få vistas utanför sjukhuset. Den bestämmer även om när utskrivningen skall ske. Man kan säga att domstolen i fall med särskild utskrivningsprövning har en viss makt över vårdens verkställighet. Om det ej finns särskild utskrivningsprövning är det chefsöverläkaren istället för domstolen som beslutar om vistelse utanför sjukhuset samt om när utskrivning blir aktuell.

En person som ej fyllt tjuugoett år kan överlämnas till särskild vård inom socialtjänsten om förutsättningarna för detta är uppfyllda både i brottsbalken och socialtjänstlagen eller lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga. Den förstnämnda lagen är en lag som grundar sig på frivillighet, medan den sistnämnda är en tvångslag. För att vård skall kunna komma ifråga måste det **föreligga ett vårdbehov** hos den unge. Domstolen kan inte bestämma vilka speciella åtgärder som skall vidtagas. När en domstol beslutat om ett överlämnande till särskild vård övergår ansvaret till socialnämnden. Överlämnande till särskild vård med stöd av BrB 31:2 och

---

⁹ SOU 1993:35 sid. 146. Brinck m fl. sid. 402. Nordlöf sid. 27,30. Zila sid. 25f, 81.

31:3 används inte så ofta för unga lagöverträdare. För dessa två påföljder finns inga speciella åldersres-triktationer. LVM är sekundär i förhållande till SoL och LVU. Av denna anledning är ett överlämnande med stöd av LVM för unga lagöverträdare, som ej fyllt tjugoett år, ovanligt förekommande. Är en person under arton år allvarligt psykisk störd torde åklagare underlåta att väcka åtal. Har en ung lagöverträdare begått ett så allvarligt brott som mord och denne har ett behov av rättspsykiatrisk vård, borde denna påföljd givas företräde framför ett överlämnande till socialtjänsten.¹⁰

BrB 1:6 - brott innan någon fyllt femton år

Den dagen någon fyller *femton år* inträder *straffmyndigheten*. Först då kan det bli aktuellt med påföljd. Det finns dock ytterligare en inskränkning, nämligen att den unge *vid brottstillfället* måste ha fyllt femton år. Det räcker således inte med att den unge är femton år vid tiden för lagföringen av brottet. Enligt brottsbalken är alla i princip jämställda som brottssubjekt. Av detta följer att alla människor kan begå brottsliga gärningar oavsett ålder. Skillnaden är, som framgår av det ovanstående, att *någon straffrättslig påföljd ej kan ådömas* personer under femton år. Däremot är det möjligt att civilrättsligt ådöma ett skadestånd för den som ej fyllt femton år. Om exempelvis ett mord begåtts av någon under femton år, kan en person som passerat denna åldersgräns dömas till medverkan till mord, förutsatt att rekvisiten i BrB 23:4 är uppfyllda. Hade det varit så att personer under femton år rent definitionsmässigt ej kunnat begå brott, hade även medverkan till brott fallit bort. För att undvika sistnämnda situation har vi i Sverige infört regler om att alla personer oavsett ålder kan begå brott. Att någon påföljd ej kan bli aktuellt för denna ålderskategori utesluter inte att dessa personer, om vårdbehov finns, kan bli föremål för åtgärder inom socialtjänsten.¹¹

Rättsfallsstudie

Jag fick av Borås tingsrätt ett belysande rättsfall (B 251/96), som handlar om Robert. Vid brottstillfället var han 14 år och 11 månader. Enligt lagen om unga lagöverträdare 37§ gjordes en ansökan om *bevistalan* i fallet. Paragrafen lyder: "Misstänks någon för att före femton års ålder ha begått ett brott får åklagare, om det krävs ur allmän synpunkt, efter framställning av socialnämnd, länsstyrelse eller vårdnadshavare för den unge, begära prövning hos domstol huruvida den unge har begått brottet (bevistalan). Vid bevistalan tillämpas bestämmelserna beträffande allmänt åtal för brott, för vilket det är föreskrivet fängelse i mer än ett år. I fråga om tvångsmedel gäller 35§. Sådan rättegångskostnad som avses i 31 kap. 1§ rättegångsbalken skall staten svara för."

¹⁰ Berg m fl. sid. 295, 321, 323f. Bergström m fl. sid. 168. Brinck m fl. sid. 424. Zila sid. 28, 86f, 91f.

¹¹ Hoflund sid. 77f. Holmberg m fl. sid. 60. Nordlöf sid. 2,11,13.

Robert och hans äldre bror Robin hade kommit i bråk med några andra ungdomar. Detta slutade med att Henrik blev nedstucken av Robert. Borås tingsrätt bedömde detta som dråp och fann följaktligen Robert **skyldig till dråp enligt BrB 3:2**. Eftersom han vid brottstillfället var minderårig ådömdes han ej någon straffrättslig påföljd. Av domen framgår att han var intagen på Margretelunds yrkesskola i Lidköping, som är ett §12-hem.¹² Detta är en åtgärd inom socialtjänsten, som vid vårdbehov kan bli tillämplig för lagöverträdare under femton år.

Enär Robert har gjort sig skyldig till dråp kan det bli aktuellt att pröva om någon gjort sig skyldig till medhjälp. Detta var något som också gjordes när frågan om Robins eventuella medhjälp till dråp togs upp i domstolen. Utgången i denna del blev att det ej kunde anses styrkt att Robin hade gjort sig skyldig till medhjälp.

---

¹² SOU 1993:35 sid. 159.

Presentation av aktuella lagregler avseende påföljdsval för unga lagöverträdare

I detta kapitel kommer jag att utförligt redogöra för de speciella regler som finns för unga lagöverträdare när det gäller val av påföljd. 99-01-01 kommer en del nya regler träda ikraft på området. Av denna anledning kommer jag redogöra för detta i ett särskilt avsnitt.

BrB 26:3 2st - förbud mot straffskärpning

”Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han, sedan domen vunnit laga kraft, brott som är belagt med fängelse i mer än sex år, får för återfallet dömas till fängelse på en tid som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottet eller, om det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 2 § kan följa på brotten.

Brott, som någon har begått innan han har fyllt tjuogoett år, får ej läggas till grund för sådan förhöjning som anges i första stycket.

En utländsk dom får tillmätas samma verkan som en svensk.”

BrB 26:3 är en straffskärpningsregel, det s.k. *återfallsfallet* (jfr 3.2). Denna regel kan användas i de fall där en person gjort sig skyldig till upprepad brottslighet, och straffet kan med denna paragraf bli högre än det annars skulle bli. Paragrafen är fakultativ och måste alltså inte alltid tillämpas. För ett användande av denna regel krävs lagakraftvunnen dom eller domar där personen blivit dömd för flera brottsliga gärningar. En tillämpning av BrB 26:3 kan leda till ett fängelsestraff på högst arton år. Ett användande av regeln kräver att det handlar om mycket allvarlig brottslighet, exempelvis mord, dråp och grov misshandel. Strafflagen innehöll också straffskärpningsregler. Från 1890 stadgades att brottslig gärning begången av någon under arton år ej skulle beaktas i straffskärpningssyfte för återfall i brott. I andra stycket 26:3 finns ett förbud mot att lägga brott, som någon begått innan han fyllt tjuogoett år, till grund för straffskärpning. Detta stycke som gäller unga lagöverträdare är primärt i förhållande till första stycket, vilket är sekundärt.¹³

---

¹³ SOU 1993:35 sid. 144. Berg m fl. sid. 64ff. Brinck m fl. sid. 375. Zila sid. 22.

BrB 29:3 1st 3p och BrB 29:3 2st - förmildrande omständigheter

”Såsom förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet skall, vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall, särskilt beaktas

1. om brottet föranletts av någon annans grovt kränkande beteende,
  2. om den tilltalade till följd av psykisk störning eller sinnesrörelse eller av någon annan orsak haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,
  - 3. om den tilltalades handlande stått i samband med hans uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga eller**
  4. om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla eller
  5. om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap.
- Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.”**

Paragrafen handlar om *förmildrande omständigheter* (jfr BrB 29:2 som handlar om försvårande omständigheter). Punkterna 1-4 är ej uttömmande utan endast exemplifierande. Andra omständigheter kan alltså beaktas. De uppräknade situationerna är endast angivna för att visa vilka de betydelsefullaste och vanligaste förmildrande omständigheterna är. Enligt punkt tre skall vid *bestämmandet av straffvärdet* hänsyn tas till uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga (jfr 2.1). Att denna punkt skall tillämpas sparsamt framgår av att det skall vara uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Denna punkt blir främst tillämplig på unga lagöverträdare då dessa i flera fall har just dessa karaktärsdrag, men den kan givetvis även tillämpas för vuxna personer.

BrB 29:7 används som ett komplement till BrB 29:3 1st 3p. För att kunna tillämpa punkten tre krävs ett *kausalsamband* mellan handlande och exempelvis en uppenbart bristande utveckling. BrB 29:7 innebär ett allmänt hänsynstagande till låg ålder där något kausalsamband ej krävs. BrB 29:3 1st 3p används inte lika ofta som BrB 29:7. BrB 29:3 2st medger strafflindring då det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde. Som synes finns det inga uppräknade situationer då stycket skulle kunna bli tillämpligt. Detta är något som överlämnas till praxis.¹⁴

BrB 29:7 - straffnedsättning och förbud mot livstids fängelsestraff

”Har någon begått brott innan han fyllt tjuogoett år, skall hans ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Härvid får dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

Ingen får dömas till fängelse på livstid för brott som han har begått innan han fyllt tjuogoett år.”

¹⁴ SOU 1993:35 sid. 98. Berg m fl. sid. 210-15, 230. Hoflund sid. 89. Zila sid. 83.

Redan i 1864 års strafflag tilläts straffflindring för personer mellan femton och arton år. Till och med 1979 gick åldersgränsen i brottsbalken vid arton år, men höjdes därefter till tjuogoett år. Vid reformen 1989 flyttades BrB 33:4 1st 1meningen till BrB 29:7 1st med i stort sett samma innehåll. Om någon vid brottstillfället är under tjuogoett år skall denna omständighet beaktas vid straffmätningen. Har personen fyllt tjuogoett år vid rättegången spelar detta alltså ej någon roll för användandet av paragrafen. Till skillnad mot BrB 29:3 1st 3p förutsätts *ej något kausalsamband* mellan åldern och den brottsliga gärningen. Det som avgör paragrafens tillämpning är tjuogoettårsgränsen. Ändamålet med bestämmelsen är att personer under tjuogoett år skall få ett lägre straff än de skulle ha fått om de fyllt tjuogoett år. Det är även möjligt att gå under straffminigränsen för brottet med stöd av första stycket. Exempel på detta kommer jag att ta upp i min rättsfallsstudie i avsnitt 7.

Av SOU 1993:35 framgår att straffen för personer mellan femton och arton år minskar i stor utsträckning med användande av denna paragraf. Denna åldersgrupp brukar få *ett straff som motsvarar hälften av vad en vuxen person skulle få*. Då påföljden ungdomsfängelse avskaffades blev åldersgränsen för en dom på livstids fängelse tjuogoett år istället för arton, som tidigare gällt. BrB 29:7 2st fanns tidigare i 26:4 som hade precis samma lydelse. Det råder ett undantagslöst förbud mot att döma personer under tjuogoett år till fängelse på livstid.¹⁵

BrB 30:5 - restriktiv användning av fängelsestraff

Jag kommer i det följande att behandla unga lagöverträdare och påföljden fängelse. Först ger jag en historisk tillbakablick i ett avsnitt för att sedan gå in särskilt på BrB 30:5 i ett annat. Rättsfall som fått betydelse i praxis och som det hänvisas mycket till kommer jag att behandla i ett tredje avsnitt.

Unga lagöverträdare och fängelse - en historisk tillbakablick

Inrättandet 1825 av styrelsen för fängelser och arbetsinrättningar bidrog till att man började undvika påföljden fängelse för barn. Vid denna tidpunkt rådde svåra förhållanden på fängelserna, vilket bidrog till att de intagna barnen mådde särskilt dåligt. Karl Schlyter, som var en av ordförandena i Strafflagsberedningen, ansåg att det inte skulle finnas några unga lagöverträdare i fängelserna. Istället skulle det användas andra metoder för just denna kategori av brottslingar. Han ansåg att de unga lagöverträdarna skulle bli föremål för uppfostrande åtgärder, som anpassades efter varje persons

---

¹⁵ Prop. 1987/88:120 sid. 97f. Berg m fl. sid. 229f, 250. Brinck m fl. sid. 411. Nordlöf sid. 40.

behov. För att kunna dömas till fängelse i fall där brottslingen var mellan femton och arton år krävdes från 1954 att det fanns särskilda skäl till att göra så. Enligt *lagen den 30 december 1952 med vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig* (lagen trädde ikraft 1954 därav årtalet i föregående mening) kunde särskilda skäl anses föreligga, då barnavården ej kunde ta hand om personen i fråga eller ett omhändertagande ej var passande.

Vid tiden för brottsbalkens ikraftträdande fanns åsikter om att unga lagöverträdare mellan femton och sjutton år skulle tas om hand av barnavården och ej av kriminalvården. Det fanns ett förslag av Strafflagsberedningen om att helt förbjuda fängelse för brottslingar, vilka ej fyllt arton år. Förslaget blev aldrig infört i lag. När brottsbalken trädde ikraft fanns bestämmelser om att personer under arton år endast kunde ådömas fängelse då det fanns synnerliga skäl. Till exempel att fängelse var mer passande än något annat påföljdsalternativ eller med hänsynstagande till den allmänna laglydnaden. Den unge skulle vara under arton år vid domstillfället och inte som för närvarande vid brottstillfället. Åldersgruppen arton till tjuogoett år skulle även de behandlas restriktivt när det gällde fängelse vid valet av påföljd. Fängelse fick för dessa ådömas endast med hänsyn till gärningens straffvärde eller det annars förelåg särskilda skäl. Som exempel på när ett frihetsberövande skulle kunna vara möjligt angavs hänsyn till allmän laglydnad. Innan brottsbalken hade det, förutom regler om ungdomsfängelse, ej funnits några restriktioner om fängelse för gruppen arton till tjuogoett år.

Fängelsestraffkommittén tillsattes 1979 och hade som uppgift att granska fängelsepåföljden. SOU 1986:13-15 påföljd för brott innehåller huvudbetänkandet. **Kommittén ansåg att fängelse skulle användas med försiktighet** när det gäller unga lagöverträdare. Personer mellan femton och sjutton år borde istället för kriminalvård överlämnas till socialtjänsten. Man ansåg även att för ålderskategorin arton till tjuogoett år borde fängelse användas med stor restriktivitet. Dessutom instämde man med de överväganden, som fanns om ett förbud mot fängelse för personer under arton år. Kommittén var av den åsikten att socialvården bättre än kriminalvården skulle kunna tillgodose vård och en lämplig miljö för dessa unga. Villkoren för fängelse för åldersgruppen arton till tjuogoett år ändrades samtidigt som ungdomsfängelse upphävdes som påföljd. BrB 26:4 lydde: "...fängelse må ådömas den som fyllt aderton men ej tjuogoett allenast när det av hänsyn till allmän laglydnad föreligger särskilda skäl för frihetsberövande...". Denna bestämmelse överflyttades till BrB 30:5 vid 1989 års reform (jfr 2.). Som sagts tidigare var åldern vid dagen för domen avgörande. Detta ändrades i och med reformen på så sätt att det blev **åldern vid brottstillfället** som avgjorde huruvida regeln skulle bli tillämplig eller ej. "Särskilda skäl med hänsyn till allmän laglydnad" byttes till "med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det". Denna förändring hade ej till syfte att förändra den praxis som fanns på området.¹⁶

¹⁶ SOU 1986:14 sid. 434, 437f. NJA II 1962 s 389. Berg m fl. sid. 250f. Nordlöf sid. 3, 5ff.

Särskilt om BrB 30:5

”För brott som någon begått innan han fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl.

För brott som någon begått efter det att han fyllt arton men innan han fyllt tjuogoett år får rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det.”

I Sverige finns en allmän princip om att fängelse ej bör användas för de lagöverträdare som är mellan femton och sjutton år. Istället skall för dessa personer vidtagas åtgärder inom socialtjänsten. Ett ådömande av fängelse för denna grupp bör endast förekomma som ett sista alternativ p.g.a. brottets straffvärde eller att socialtjänsten redan uttömt sina resurser för den unge. Det är svårt att ge exempel på situationer där fängelse bör ådömas personer mellan femton och arton år, men det finns en del rättsfall som fått betydelse, och som det hänvisas till på flera ställen i den litteratur och i de rättsfall jag studerat. Det finns exempel på fall av mycket grov brottslighet (ex. mord), där rätten ansett att ett överlämnande till vård inom socialtjänsten var ett alternativ till fängelse. I min rättsfallsstudie (jfr 7.1) kommer jag redogöra för RH 1993:10 där en femtonåring överlämnades till vård inom socialtjänsten för ett mord han begått. En femtonåring som uppsåtligen dödat en invalid har även han blivit överlämnad till vård inom socialtjänsten. (Detta rättsfall finns ej refererat, men omnämns i Berg m fl. Kommentar till brottsbalken del 3 sid. 63 från 1985.) I NJA 1986 s 802 och NJA 1985 s 757 blev påföljden för mord respektive dråp ett överlämnande till socialtjänsten. Gärningsmannen i det första fallet var femton år och i det andra fallet sjutton år.¹⁷

För gruppen mellan *arton och tjuogo år* finns även möjligheter att överlämna till socialtjänsten istället för att döma till fängelse, men ej med samma restriktivitet, som gäller för den förstnämnda åldersgruppen. Man kan säga att *ju närmare en person är tjuogoårsgränsen, desto mindre anledning finns det att undvika fängelse.* Enligt förarbetena är det ett högt *straffvärde*, som är den främsta orsaken till ett ådömande av fängelse för såväl gruppen mellan femton och sjutton år, som mellan arton och tjuogo. För sistnämnda grupp kan tidigare brottslighet spela in och leda till att annan påföljd än fängelse är utesluten. Även *brottets art* (ex. rattfylleri) kan leda till att fängelse är det enda alternativet. Andra styckets ”...annars finns

---

¹⁷ De två sistnämnda rättsfallen har jag ej med i min rättsfallsstudie. Anledningen till detta är att jag bl. a. vill kunna jämföra vilka lagregler de olika instanserna tar upp i sina domskäl. De nämnda rättsfallen kom innan reformen 1989 då vissa regler ändrades, exempel på detta är BrB 30:5 då åldern vid brottstillfället istället för vid domstillfället, blev utgångspunkt.

särskilda skäl för det”... kan hänföras just till *tidigare brottslighet* samt brottets art.¹⁸

Rättsfall

Fyllt femton men ej arton år

NJA 1989 s 870 - Roger och Petter hade gjort sig skyldiga till försök till rån. Roger var vid brottstillfället sjutton år och Petter var arton år. HD diskuterade huruvida synnerliga skäl för fängelse kunde anses föreligga för Roger. För gruppen mellan femton och arton år skall i första hand åtgärder inom socialtjänsten vidtagas. En särbehandling av dessa lagöverträdare skall alltså ske. Endast i undantagsfall skall fängelse användas för denna grupp. Trots detta dömde HD Roger till *fängelse* i sex månader. HD ansåg att synnerliga skäl förelåg med hänsyn till att han snart skulle fylla arton år, att straffvärdet var högt samt att en person som passerat tjuogoettårsgränsen skulle ha dömts till fängelse i cirka två års tid för rånförsök. BrB 29:7 användes för att fastställa straffet till sex månader (jfr 4.3). Petter fick även han ett fängelsestraff på sex månader.

NJA 1990 s 159 - Fallet handlar om Tommy, som vid brottstillfället var sjutton år. Han hade gjort sig skyldig till ett stort antal brott, bl. a. stöld (15 gånger) och försök till stöld (3 gånger). Socialnämnden yttrade sig i fallet och fann att dess resurser för Tommy redan hade uttömts. Han hade sedan två års ålder haft kontakt med socialnämnden och ville själv inte att några fler åtgärder skulle vidtagas. Vid tiden för brotten var han inskriven vid en yrkesskola och hade vid rymningar från skolan begått de aktuella brotten. Något överlämnande till socialtjänsten blev det enligt HD ej frågan om. Inte heller skyddstillsyn p.g.a. att detta ej kunde anses vara en tillräckligt ingripande åtgärd för Tommy. HD ansåg att det fanns synnerliga skäl att döma honom till *fängelse* i åtta månader med tillämpning av BrB 29:7. Man diskuterade fördelar för och emot fängelse innan beslut fattades. För fängelse talade bl. a. att antalet brott hade ett högt straffvärde och att han tidigare meddelats åtalsunderlåtelse för andra brott. Mot fängelse talade bl. a. att Tommy endast var sjutton år och att HD vid flertalet fall betonat att fängelse för denna grupp av ungdomar skall användas restriktivt.

NJA 1990 s 578 - Magnus hade när han var sjutton år begått ett rån tillsammans med ytterligare en person. HD ansåg att synnerliga skäl för fängelse fanns och dömde honom till detta i en månad i kombination med skyddstillsyn. Både vård inom socialtjänsten och villkorlig dom utslöts av HD. Magnus behövde stöd och hjälp, och därför ansågs skyddstillsyn vara den bästa påföljden för honom. Men det brott som han hade begått ansågs vara så allvarligt, att skyddstillsyn ej kunde vara en tillräckligt ingripande påföljd. Av denna anledning fanns det synnerliga skäl för fängelse. Påföljden blev ju *fängelse i kombination med skyddstillsyn*, och detta är ett alternativ som vid högt straffvärde kan tillämpas.

---

¹⁸ Prop. 1987/88:120 sid. 103. SOU 1993:35 sid. 418. NJA II 1988 s 199. Berg m fl. sid. 250-54. Hoflund sid. 146.

NJA 1990 s 622 - Mattias och Robert hade vid sexton års ålder begått ett stort antal brott, bl. a. rån och försök till rån. En stor del av brotten hade begåtts som ett led i systematisk brottslighet, och många av brottsoffren var äldre personer. HD dömde Mattias till **fängelse** i tre månader **i kombination med skyddstillsyn**. Överlämnande till socialtjänsten ansågs ej som tillräckligt ingripande, eftersom straffvärdet var högt. Mot fängelse talade hans ålder, och att han ej begått brott innan. Skyddstillsyn ansågs av HD som en tillräckligt ingripande åtgärd bl. a. med beaktande av att den tid han suttit häktad och anhållen haft en stor inverkan på honom. Att det blev fängelse och skyddstillsyn berodde på det höga straffvärdet. Robert dömdes även han till fängelse av HD i kombination med skyddstillsyn p.g.a. det höga straffvärdet. Fängelsestraffet blev för honom två månader. En diskussion fördes om enbart skyddstillsyn skulle kunna ådömas. Som framgår av domslutet besvarades detta nekande. För enbart skyddstillsyn talade bl. a. hans ålder och mot att han begått ytterligare brott efter tingsrättsförhandlingen.

NJA 1993 s 456 - Vid sexton års ålder begick Håkan bl. a. tre stycken rån. HD dömde i detta fall till skyddstillsyn när de ej fann synnerliga skäl för fängelse. Det som talade mot ett frihetsberövande var åldern, att han ej gjort sig skyldig till brott tidigare och att han visat en tydlig förbättring i sitt leverne varför HD ansåg att **skyddstillsyn** var en tillräckligt ingripande påföljd, som skulle leda till att han ej återföll i brott. Håkan hade varit placerad i familjehem samt varit i ett hem för vård och boende under nästan ett års tid. Denna behandling hade varit mycket positiv, och HD ansåg att det fanns en risk att äventyra denna om han dömdes till fängelse.

Fyllt arton men ej tjugoett år

NJA 1989 s 837 - Christian dömdes till **skyddstillsyn** för narkotikabrott som han begått vid nitton års ålder. HD kom fram till att det ej fanns särskilda skäl till fängelse, men att narkotikabrott generellt är ett brott för vilket fängelse bör ådömas. Skälet till att ej döma till fängelse var enligt HD att han nu förändrat sitt levnadssätt och att en fängelsedom skulle kunna rasera hans försök till ett nytt liv.

NJA 1991 s 444 - Jan hade begått ett rån vid arton års ålder. Tillsammans med en kompis hade han överfallit, slagit och tagit en äldre ensam mans plånbok. Rånoffret hade vid tillfället skadats. För fängelse talade bl. a. brottets art. HD uttalade att denna typ av brott ökat under de senaste åren. Dessa brott utövades ofta av unga personer mot äldre ensamma personer precis som i det aktuella fallet. Att Jan tidigare dömts för förmögenhetsbrott var ytterligare ett skäl som talade för att fängelse skulle ådömas. Mot fängelse talade hans personliga förhållanden och det befarades att dessa skulle bli sämre om han dömdes till fängelse. Istället talade det sistnämnda för skyddstillsyn, men HD ansåg att enbart skyddstillsyn ej var en tillräckligt ingripande påföljd p.g.a. brottets straffvärde. Jan dömdes till **skyddstillsyn i kombination med** två månaders **fängelse**.

NJA 1991 s 438 - Cenny hade vid arton års ålder gjort sig skyldig till misshandel, bl. a. hade han utdelat en karatespark som träffat offret i

ansiktet. Misshandeln bedömdes vara av normalgraden. I flera tidigare fall hade HD sagt att misshandel av normalgraden ledde till en presumtion för fängelse. Eftersom Cenny endast var arton år talade detta mot fängelse. HD fann emellertid att allmänpreventiva skäl skulle beaktas och anförde att den aktuella gärningen var ett exempel på att misshandeln hade blivit grövre. Misshandel av denna typ med sparkar var något som särskilt förekom bland unga personer, och som för närvarande inte var helt ovanligt. För Cenny fanns det följaktligen särskilda skäl till ett **fängelsestraff**. BrB 29:7 tillämpades och fängelselängden blev fjorton dagar.

NJA 1994 s 153 - Kurt, Stefan och Farid hade gjort sig skyldiga till rån. De var vid brottstillfället arton respektive nitton år. Rånnet hade skett på natten och hade riktat sig mot en ensam man på en folktom gata. De hade tagit hans klocka och misshandlat honom. En rapport från BRÅ visade att gaturån av ungdomsgång hade ökat främst i storstäderna. HD hänvisade till denna rapport och sade även att brottets art var skäl till fängelse. För brottslingarna skulle den lämpligaste påföljden vara skyddstillsyn p.g.a. deras låga ålder. Med hänvisning till vad HD kommit fram till i NJA 1991 s 444, där skyddstillsyn med samhällstjänst ej var tillräckligt ingripande men skyddstillsyn tillsammans med fängelse uppfyllde dessa krav, intog den samma ståndpunkt i det aktuella fallet. Hovrätten hade valt påföljden **skyddstillsyn tillsammans med samhällstjänst**. När målet var uppe i HD hade de redan fullgjort en del av samhällstjänsten. Av denna anledning ansåg HD att denna skulle fortskrida istället för att ådöma fängelse och skyddstillsyn. Om det sistnämnda hade valts, (som hade varit fallet om de ej påbörjat sin samhällstjänst) hade HD ändå fått beakta den tid som de utövat i samhällstjänst.

RH 1991:123 - Max hade vid tjugo års ålder begått luftfartssabotage. Straffvärdet för detta brott var enligt hovrätten betydligt högre än ett år. För att han ej skulle dömas till fängelse krävdes mycket starka skäl, trots att han ej fyllt tjugoett år. Max hade missbrukat alkohol och deltog i en behandling för detta. Han hade ett ovanligt starkt behov av stöd genom en väl genomförd övervakning. Av denna orsak dömdes han, p.g.a. de speciella omständigheterna i fallet, till **skyddstillsyn**, trots att brottet hade en hög svårhetsgrad.

Dessa rättsfall belyser, bl. a. domstolarnas avvägning mellan att döma respektive ej döma till fängelsestraff enligt BrB 30:5. För- och motargument diskuteras och där det finns skäl till att döma till fängelse är det således motargumenten som fått ge vika. Av de 14 gärningsmännen är det i rättsfallen 29% som enbart döms till fängelse, 29% till skyddstillsyn i kombination med fängelse, 21% till enbart skyddstillsyn och 21% till skyddstillsyn i kombination med samhällstjänst. Tar man endast hänsyn till de 29% av gärningsmännen som dömts till ett fängelsestraff, blir min slutsats att principen om restriktiv användning av fängelsestraff för unga lagöverträdare är uppfylld. Om man istället går ett steg vidare och tar hänsyn till att det finns ytterligare 29% av gärningsmännen som dömts till fängelse i kombination med skyddstillsyn, stämmer detta inte lika väl överens med den ovan nämnda principen. Restriktiviteten gäller nämligen även för denna

kombinations-påföljd (jfr 3.4). Av rättsfallen framgår att det rör sig om grov brottslighet och att domstolen i flera fall understryker att det handlar om höga straffvärden. Orsaken till att hela 58% av gärningsmännen döms till fängelse (enbart eller i kombination) beror troligen på just höga straffvärden och grov brottslighet. Se vidare diskussion i avsnitt 8.

BrB 31:1 1st - överlämnande till vård inom socialtjänsten

”Kan den som är under tjuugoett år och som begått brottslig gärning bli föremål för vård eller åtgärd enligt socialtjänstlagen (1980:620) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga får rätten överlämna åt socialnämnden att föranstalta om erforderlig vård inom socialtjänsten.”

Departementschefen till brottsbalkens förarbeten, uttalade sig om att lagöverträdare som ej fyllt arton år i första hand skulle tas om hand av barnavården (jfr 4.4.1). Barnavårdslagen ersattes av socialtjänstlagen (*SoL*) och lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (*LVU*). Inställningen är dock densamma, som då brottsbalken trädde ikraft. Innan brottsbalken fanns en motsvarande lagregel till BrB 31:1 i 1§ lagen (1952:789) med vissa bestämmelser om påföljd för brott av underårig. För lagöverträdare, vilka fyllt arton men ej tjuugoett år, är förutsättningarna för vård inom socialtjänsten snävare än för förstnämnda åldersgrupp och det finns således ett större utrymme att ådöma ett fängelsestraff (jfr 4.4.2).

Tanken bakom SoL är att omsorgen om barn och ungdomar i första hand skall vara *frivillig* och ske med föräldrarnas samarbete. I de fall någon vård ej kan givas, p.g.a. bristande samtycke från vårdnadshavarna eller då den unge fyllt femton år från honom själv, kan det bli aktuellt att ingripa med *tvångsåtgärder* enligt LVU. Det är socialnämnden som ansöker hos länsrätten om ett tvångsingripande. Då någon begått brottslig handling skall socialnämnden ej vänta på ett beslut av åklagare eller domstol. Den är skyldig att omedelbart vidtaga åtgärder om det finns förutsättningar för detta enligt SoL och LVU. Blir det rättegång och domstolen väljer en annan påföljd än överlämnande till vård inom socialtjänsten, är det denna brottspåföljd som genast skall träda i verkställighet. Socialnämnden bör respektera detta. Hela systemet bygger på att åklagare/domstol och socialnämnden respekterar varandras åtgärder. Dessa är *självständiga i förhållande till varandra* och *kan ej påtvinga varandra sina olika åsikter*. Detta betyder att en socialnämnd ej kan påtvinga domstolen sin mening. Om en socialnämnd sagt att den skall vidtaga vissa åtgärder i sitt yttrande till domstolen, är man ej skyldig att sedan göra detta. Säger en socialnämnd att den ej har förutsättningar att ge en ung lagöverträdare vård och behandling, bör en domstol ej besluta om överlämnande till vård inom socialtjänsten. Som exempel på när socialnämnden anser sig ha uttömt sina resurser beträffande den unge kan nämnas, att personen i fråga under en längre tid har vårdats inom socialtjän-

sten och att detta ej lett till någon förbättring. I LVU finns två fall då ett omhändertagande kan bli aktuellt. I det s.k. *miljöfallet* (2§) handlar det om den unges hemförhållanden, exempelvis att den unge misshandlas. I det s.k. *beteendefallet* (3§) handlar det om den unges eget beteende. Som exempel nämns brottslig verksamhet. Det skall vara frågan om sådan brottslighet som visar en sådan bristande anpassning till samhället att ett vård- och behandlingsbehov för den unge kan anses vara för handen.

Bagatellförseelser och tillfälliga icke allvarliga brott faller ej in under detta rekvisit. Däremot kan personer som har begått ett eller några enstaka brott falla in under rekvisitet något annat socialt nedbrytande beteende även detta i 3§. Vård med stöd av 2§ skall upphöra senast då personen fyller arton år. För 3§ gäller tjuogoett år. Rent allmänt gäller att vård med stöd av LVU skall upphöra då den ej längre är erforderlig. Omhändertagande med stöd av LVU är i första hand avsedd för personer vilka ej fyllt arton år, men kan även bli tillämplig på personer mellan arton och tjuogo år. I dessa fall krävs att LVU-vården är lämpligare än något annat vårdalternativ. Anledningen till att utsträcka tillämpningsområdet även för denna ålderskategori är att människor mognar och utvecklas olika fort. Det kan då vara motiverat att ha en successiv övergångsperiod.

Exempel på insatser med stöd av SoL är placering i familjehem och olika stödåtgärder i den unges egna hem. I de fall som ett överlämnande till vård inom socialtjänsten med stöd av denna lag används som brottspåföljd, måste den unge ha samtyckt till detta. Om ett överlämnande till vård inom socialtjänsten övervägs skall ett *yttrande från socialnämnden* ha inhämtats. För att ett överlämnande skall bli aktuellt enligt BrB 31:1 1st krävs först och främst att någon *begått en brottslig gärning* och att personen i fråga *ej fyllt tjuogoett år*. Vidare förutsätts att den unge kan bli *föremål för vård eller annan åtgärd* med stöd av SoL eller LVU. Domstolen måste själv pröva om det finns förutsättningar för vård och behandling enligt SoL eller LVU. Domstolen är således ej skyldig att urskillningslöst godtaga socialnämndens bedömning huruvida dessa förutsättningar föreligger eller inte. Behovet av vård måste vara *aktuellt* och *individuellt*. En person kan ha överlämnats till vård inom socialtjänsten vid ett tidigare tillfälle, men det är ingenting som hindrar att denne överlämnas på nytt. Att någon begått en brottslig handling är inte i sig tillräckligt för att motivera vård och behandling, men det kan vara ett indicium på att det finns ett behov av detta. När domstolen gör sitt påföljdsval är det inte endast ett eventuellt vårdbehov den skall beakta, utan även *brottets straffvärde och art*. Detta kan leda till att domstolen väljer en annan påföljd än ett överlämnande till vård inom socialtjänsten, om den anser att de föreslagna åtgärderna från socialnämnden ej är tillräckligt ingripande. Ju yngre en person är, desto större utrymme måste vårdsynpunkten få i domstolen. Överlämnande till vård inom socialtjänsten får inte användas i syfte att bestraffa den unge. Någon prövning av vilken typ av vård, som skall vidtagas, görs ej av domstolen. Domstolen överlämnar åt socialnämnden att bereda den unge erforderlig vård. *Vad händer då åtgärder beslutas som ej kan förenas med varandra?* Exempel på detta är när en domstol ådömt ett kortare fängelsestraff, medan

socialnämnden anser att det finns ett vårdbehov och ingriper med en ansökan om vård enligt LVU eller med frivilliga insatser enligt SoL. I detta fall verkställs först fängelsestraffet, och i den mån det fortfarande finns ett vårdbehov därefter, kan åtgärder vidtagas med stöd av LVU och SoL. Enligt BrB 38:2 kan domstol undanröja ett tidigare beslut om överlämnade till vård inom socialtjänsten (jfr 4.7).¹⁹

BrB 31:1 2st och BrB 31:1 3st - böter eller biträda brottsoffret

”Om brottslighetens straffvärde eller art eller den tilltalades tidigare brottslighet påkallar det, får jämte överlämnande till vård inom socialtjänsten dömas till dagsböter, högst tvåhundra, vare sig böter har föreskrivits för brottet eller inte.

Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den dömdes anpassning i samhället, får rätten, i samband med överlämnande enligt första stycket, föreskriva att den dömde på tid och sätt som anges i domen skall biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottet och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.”

Högst tvåhundra dagsböter kan ådömas tillsammans med överlämnande till socialtjänsten enligt *andra stycket* i paragrafen. Detta gäller oavsett om för brottet är stadgat böter eller inte. Syftet med bestämmelsen är att samhällets reaktion på den unges brottslighet skall bli mer kännbar för honom. Ju mer ingripande vårdform inom socialtjänsten som används, desto mindre blir behovet av att samtidigt ådöma ett bötesstraff. En ung person har vanligtvis inte någon stabil ekonomi och kan av den anledningen ha svårt att betala eventuella böter. Detta är ett förhållande som domstolen måste beakta vid ett övervägande om vården skall kombineras med ett bötesstraff. Man måste också ta i beaktande huruvida den unge har ådragit sig skadeståndsansvar med anledning av brottet. Att unga personer döms till just böter är vanligt förekommande (jfr 3.1). Det är *endast med denna paragraf* som domstolen kan döma till *överlämnande till socialtjänsten tillsammans med dagsböter för samma brott*. BrB 30:3 2st innehåller en bestämmelse om att domstolen får döma till böter och samtidigt döma till annan påföljd när det handlar om ett eller flera brott. I detta fall kan penningböter och överlämnande till särskild vård komma i fråga. I övrigt är det emellertid endast bötesvarianten dagsböter, som används då det blir aktuellt med en kombination mellan böter och överlämnande till särskild vård.

BrB 38:2 handlar om *undanröjande av ett tidigare förordnande* om överlämnande till socialtjänsten (jfr 4.7). De fall där böter har ådömts den

---

¹⁹ NJA II 1962 s 389. Berg m fl. sid. 293-305, 309ff, 316f, 321f.

unge med stöd av BrB 31:1 2st berörs ej av undanröjandet. Domstolen bör ta hänsyn till att det även finns en bötesdom när den skall fastställa ett ny påföljd. Då den nya påföljden blir fängelse kan det i så fall bli böter och fängelse, vilket ej hade varit möjligt att ådöma om personen i fråga hade dömts till fängelse första gången påföljdsfrågan var uppe i domstolen. Om domstolen beaktar böterna kan det leda till att en eventuell fängelsedom kan sättas lägre än den skulle ha gjort utan böter. I detta avsnitt vill jag även uppmärksamma rättsfallet RH 1993:10 (jfr 7.1). Marco hade när han var femton år gjort sig skyldig till mord. Tingsrätten dömde honom till överlämnande till vård inom socialtjänsten och kombinerade detta med böter. Hovrät-ten fastställde tingsrättens dom om ett överlämnande till vård, men upphävde bötesstraffet. Mord var enligt hovrätten ett så allvarligt brott att det skulle vara främmande att kombinera ett överlämnande med böter. Unga lagöver-trädare mellan femton och tjugo år kan, vid sidan av ett överlämnande till vård, **biträda brottsoffret i form av avhjälpande eller begränsning av den skada som de orsakat i samband med brottet**. För att detta överhuvudtaget skall bli aktuellt krävs ett samtycke från den skadelidande. BrB 31:1 3st är inte enbart tillämplig för just den egendomsskada som uppkommit p.g.a. brottet, utan kan även användas på annat arbete åt den skadelidande. Att någon meddelats en sådan speciell föreskrift, som det här är fråga om, kan få betydelse i senare återfall i brott. Om den som fått föreskriften vägrar att följa denna, kan domstol och åklagare beakta denna vägran i återfallsålet.²⁰

BrB 38:2 1st - undanröjande av påföljd

”Har domstol med stöd av 31 kap. 1 § överlämnat någon till vård inom socialtjänsten men finnes därefter att vården ej kan genomföras med den dömdes samtycke eller, vid prövning i därför stadgad ordning att i lag angivna förutsättningar brister för vård av det slag som socialnämnd i yttrande till domstolen förklarar sig ämna anordna, äger efter ansökan av åklagare den rätt som först dömt i målet undanröja förordnandet om överlämnande till vård och döma till annan påföljd för brottet.”

Det finns fall där en planerad vård inom socialtjänsten av någon anledning ej kommer till stånd. Exempelvis kan det vara så att den unges samtycke ej längre föreligger. **För att undvika att den unge blir helt utan påföljd** för sitt brott, eller att påföljden får ett helt annat innehåll än som var meningen, har denna paragraf kommit till. Bestämmelsen är tillämplig vid en ny prövning av påföljdsfrågan. Andra stycket (ej refererat ovan) stadgar att även överlämnande till särskild vård med stöd av BrB 31:2, som ej kan genomföras, kan undanröjas och ersättas med ny påföljd. Följaktligen kan vård med stöd av SoL, LVU och LVM bli aktuella för nytt påföljdsval. När det gäller SoL är det speciellt det förhållandet att den dömde ej ger sitt

---

²⁰ Berg m fl. sid. 324f.

samtycke till vården (SoL är en lag på frivillig basis - jfr 4.5). LVU och LVM är tvångslagar så något bristande samtycke är här ej relevant. Däremot kan det hända att förhållandena för domen ändras efter domen på så sätt att de ursprungliga förutsättningarna inte längre finns kvar. Det kan även vara så att en ansökan till länsrätt eller högre instans avslår socialnämndens respektive länsstyrelsens ansökan om vård. I de fall där de lagliga förutsättningarna fortfarande gäller för den vård som angivits i domen, men den socialvårdande myndigheten anser att det borde användas en annan vårdform kan paragrafen ej tillämpas.

Kungörelsen (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål 6 § lyder: ”Har domstol överlämnat någon till vård inom socialtjänsten, skall åklagaren inhämta upplysning om vilken vård som anordnats. Uppkommer fråga om ådömande av annan påföljd enligt 38 kap. 2 § brottsbalken skall åklagaren ofördröjligen vidtaga erforderliga åtgärder.” Om vården ej kommit till stånd skall åklagaren undersöka anledningen till detta. Av anledningar som jag redogjort för i det ovanstående, kan det även bli aktuellt för åklagaren att ansöka hos domstol om att saken skall tas upp på nytt enligt BrB 38:2 1st. **Det är samma domstol som dömt första gången som gör en prövning av frågan på nytt.** Möjligheten finns då för domstolen att undanröja förordnandet om överlämnande till särskild vård och istället bestämma en ny påföljd. Undanröjandet omfattar endast förordnandet och ej de eventuella böter som ådömts tillsammans med detta med stöd av BrB 31:1 2st (jfr 4.6). En domstol kan avfärda ett undanröjande med hänsyn till att socialnämndens vidtagna åtgärder är tillräckliga, trots att det ej är de åtgärder som förutsattes vid domstillfället. I realiteten är en **omprövning sällsynt** och paragrafen används i och med detta inte så ofta. Socialutskottet har i SoU 1984/85:31 s 19 uppmärksammat detta förhållande. För att överlämnande till särskild vård inom socialtjänsten skall få någon betydelse, är det enligt socialutskottet av vikt att åklagare i tvivelaktiga fall följer upp dessa. Åklagare skall även ansöka om ett undanröjande i de fall där det är erforderligt.²¹

Nya påföljdsregler för unga lagöverträdare

Regeringen har nyligen kommit med ett nytt lagförslag rörande bl. a. unga lagöverträdare. Proposition 1997/98:96 ”Vissa reformer av påföljdssystemet”. I detta avsnitt skall jag belysa de viktigaste delarna i denna omfattande proposition. De nya lagreglerna beräknas träda ikraft 99-01-01.

Socialtjänstens ansvar

Socialtjänsten har bl. a. som uppgift att måna om att de unga får en god utveckling. Den besitter en hög kompetens och en lång erfarenhet av barn och ungdomsfrågor. Regeringen uttalar i propositionen att socialtjänsten har

---

²¹ Berg m fl. sid. 315f, 536ff.

större möjligheter än kriminalvården att verka för en positiv utveckling hos barn och ungdomar. Det skall även i fortsättningen i första hand vara socialtjänsten, som skall ta hand om barn och ungdomar, vilka begått brott. Detta för att bibehålla principen om att unga lagöverträdare i möjligaste mån skall hållas utanför kriminalvården. Överlämnande till vård inom socialtjänsten har utsatts för kritik. För att påföljden i framtiden skall vara ett trovärdigt alternativ, understryker regeringen att det i större utsträckning måste ställas krav på **förutsebarhet**, **proportionalitet** och **konsekvens**.²²

Förutsebarhet

Principen om förutsebarhet innebär straffrättsligt att ”**en påföljd bör vara utformad så att det redan på förhand står klart vad den kommer att innebära för den som blir dömd**”. I de fall domstolen beslutar om ett överlämnande till socialtjänsten blir det socialtjänsten, som kommer att stå för verkställigheten. När socialtjänsten prövar vilka åtgärder som skall vidtagas är det personliga förhållanden och behov vid den aktuella tidpunkten, som är utgångspunkten. Det som hänt i det förflutna, bl. a. brottet, saknar självständig betydelse vid val av åtgärd. Av detta följer att det är mycket svårt att förutse socialnämndens åtgärder och insatser för den unge, och därmed blir ett överlämnande svårt att förena med principen om förutsebarhet. För att få bukt med detta missförhållande föreslår regeringen att de **yttranden**, som socialnämnden lämnar, skall vara **utförligare** än i dagsläget. Dessa yttrande skall även innehålla en **vårdplan**, där socialnämnden skall redovisa vilka åtgärder man planerar. Åklagare och domstol får i och med detta en bättre uppfattning om den unge är i behov av vård eller ej, samt de åtgärder som socialnämnden ämnar att vidtaga. Den unge får också en bättre insyn i vad påföljden kommer att få för konsekvenser.²³

Proportionalitet

Proportionalitetsprincipen innebär att det skall råda balans mellan brott och samhällets reaktion på detta. Straffets stränghet skall bero på hur pass allvarlig brottslighet det rör sig om. Påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten är svår att förena med proportionalitetsprincipen. Regeringen anser att denna princip måste få något sorts utrymme även för denna påföljd. Det kan ske på två sätt: För det första kan domstolen ta hänsyn till brottets svårhet när den gör bedömningen huruvida den unge skall överlämnas till vård inom socialtjänsten eller ej. Denna bedömning skall ske på ett mer uttalat sätt för att uppnå en större grad av proportionalitet. I BrB 31:1 bör enligt regeringens mening införas ett stadgande om att ett överlämnande endast får ske i de fall socialtjänstens åtgärder bedöms som tillräckligt ingripande med hänsyn tagen till brottets straffvärde, art och den unges tidigare brottslighet. I denna bedömning bör exempelvis tas hänsyn till

---

²² Prop. 1997/98:96 sid. 144.

²³ Prop. 1997/98:96 sid. 145f.

vilken typ av vård som planeras, samt hur lång denna beräknas bli. För det andra kan kravet på proportionalitet tillgodoses inom ramen för påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten. Det som för närvarande står till buds är att ådöma dagsböter i kombination med ett överlämnande.

Regeringen anser att detta nuvarande system ej är tillräckligt, och att det behövs ytterligare något som kan förstärka en överlämnandepåföljd då det är befogat. Som förslag har lagts fram **ungdomstjänst**, vilken i stort bör utformas med samhällstjänst som förebild. För att denna tilläggssanktion skall bli aktuell, krävs ett samtycke av den unge. Ungdomstjänsten innebär att den unge skall utföra oavlönat arbete under ett visst antal timmar. Den kan också utformas så att den unge skall delta i någon annan särskild anordnad verksamhet.²⁴

Konsekvens

Med konsekvens menas i detta sammanhang att den dömda måste rätta sig efter de regler som gäller och de beslut som meddelats. Om han bryter mot dessa blir det någon form av reaktion på brottet. Ett överlämnande till vård inom socialtjänsten kan brista i kravet på konsekvens. Exempel på detta är när den unge eller vårdnadshavare tar tillbaka sitt samtycke till en aktuell åtgärd. Reaktionen från samhällets sida riskerar då att bli utan innehåll. I dessa fall kan BrB 38:2 (jfr 4.7) om ett undanröjande av överlämnandepåföljden bli tillämplig. För att få ett väl fungerande och konsekvent reaktionssystem bör det för den unge lagöverträdaren upplysas om vad som förväntas av honom vid ett överlämnande till vård inom socialtjänsten. Regeringen föreslår att domstolen skall rikta sig mot den unge genom en **speciell föreskrift** i domen. På detta sätt blir påföljden tydligare för både samhället och den unge. För den unges del blir det också tydligare genom föreskriften att han har en skyldighet gentemot rättsvården. För att kravet på konsekvens skall uppfyllas, anser regeringen att det i BrB 38:2 skall tas in ett stadgande om att den unge riskerar att få påföljden undanröjd, om han ej följer domstolens föreskrift. Regeringen anser vidare att möjlighet till ett **undanröjande bör utvidgas** ytterligare. Ett undanröjande bör kunna göras även i fall där socialtjänsten ändrar uppfattning angående de planerade insatserna för den unge. Dock ej som regel i de fall där den unges situation har förändrats i positiv riktning, och en fortsatt vård av den anledningen ej anses erforderlig.²⁵

Nya påföljden slutna ungdomsvård

Barn och ungdomar mår inte bra av att vistas i fängelse. Regeringen anser därför att det är mycket otillfredsställande att det för närvarande endast finns en frihetsberövande påföljd, nämligen fängelsestraffet. Slutna ungdomsvård skall införas som en **ny frihetsberövande påföljd** för personer, vilka ej fyllt

²⁴ Prop. 1997/98:96 sid. 148ff.

²⁵ Prop. 1997/98:96 sid. 152-55.

arton år vid brottstillfället. I de fall rätten enligt BrB 30:5 1st finner att det finns synnerliga skäl till att döma till fängelse, skall den först pröva om påföljden istället kan bestämmas till sluten ungdomsvård. Som sagts tidigare används fängelsestraff mycket restriktivt för unga lagöverträdare. Denna restriktivitet skall även gälla för sluten ungdomsvård. Någon ändring av praxis rörande frihetsberövande av personer under arton år, är ej syftet med reformen. Sluten ungdomsvård skall dömas ut då det är motiverat som reaktion på den unges brottslighet. Något hänsynstagande till ett eventuellt vårdbehov görs ej vid påföljdsbestämningen. Däremot skall **vårdbehovet få ett stort utrymme vid verkställigheten**. En ny påföljd, som gör att den unges kriminalitet kan angripas så effektivt som möjligt vid verkställigheten, är ett av de mål som regeringen vill uppnå med reformen. Sluten ungdomsvård kommer i stort sett att tränga undan fängelsepåföljden för lagöverträdare under arton år. För att uppfylla kraven på proportionalitet och förutsebarhet, skall påföljden vara **tidsbestämd**. Vårdbehovet skall ej bestämma tiden på straffet. Istället är det brottets straffvärde, som bestämmer detta. Tiden är lägst fjorton dagar och högst fyra år. Att straffmaximum blev just fyra år beror på att hänsyn togs till BrB 29:7 (straffnedsättning), samt att någon villkorlig frigivning ej blir aktuell för denna påföljd. Personer under arton år, som döms för de allvarligaste brotten, har en faktisk verkställighetstid på omkring fyra år. Ett faktiskt frihetsberövande i formen sluten ungdomsvård bör ej bli längre, än vad en fängelsedom skulle blivit. Fängelsestraffet kommer ej helt att kunna ersättas av sluten ungdomsvård, men det blir i fortsättningen endast i undantagsfall, som fängelsestraff kommer ådömas lagöverträdare under arton år.²⁶

---

²⁶ Prop. 1997/98:96 sid. 157, 159-62.

Sveriges internationella åtaganden - FN:s barnkonvention

FN:s generalförsamling antog 20 november 1989 konventionen om barnets rättigheter avseende barn och ungdomar. I Sverige finner man denna konvention i **SÖ 1990:20** - Sveriges överenskommelser med främmande makter. 21 juni 1990 beslutade vi att ratificera konventionen. Då en stat ratificerar blir konventionen **folkrättsligt bindande**, vilket FN:s barnkonvention är i Sverige. Konventionen är tillämplig på barn/ungdomar, vilka ej fyllt arton år.

Artikel 37 stadgar följande: "Konventionsstaterna skall säkerställa att (a) inget barn får utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Varken dödsstraff eller livstids fängelse utan möjlighet till frigivning får ådömas för brott som begåtts av personer under arton års ålder; (b) inget barn får olagligt eller godtyckligt berövas sin frihet. Gripande, anhållande, häktning, fängslande eller andra former av frihetsberövande av ett barn skall ske i enlighet med lag och får endast användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid; (c) varje frihetsberövat barn skall behandlas humant och med respekt för människans inneboende värdighet och på ett sätt som beaktar behoven hos personer i dess ålder. Särskilt skall varje frihetsberövat barn hållas åtskilt från vuxna, om det inte anses vara till barnets bästa att inte göra detta, och skall, utom i undantagsfall, ha rätt att hålla kontakt med sin familj genom brevväxling och besök; (d) varje frihetsberövat barn skall ha rätt att snarast få tillgång till såväl juridiskt biträde och annan lämplig hjälp som rätt att få lagligheten i sitt frihetsberövande prövad av en domstol eller annan behörig, oberoende och opartisk myndighet samt rätt till ett snabbt beslut i saken."

Punkten c innehåller en bestämmelse att **frihetsberövade barn skall hållas skilda från frihetsberövade vuxna**. Om det är till barnets bästa att ej göra denna åtskillnad får vuxna och barn placeras tillsammans. I konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter artikel 10 finns en mer ingående bestämmelse med ett högre krav på en åtskillnad mellan vuxna och barn. Sverige har reserverat sig mot just denna artikel 10, men ej mot artikel 37 i barnkonventionen.

Rädda Barnen har i sin rapport "**Om övergivna barn och barn i fängelse**" från 1992 uttalat sig om Sverige. Man anser att Sverige ej uppfyller artikel 37c i barnkonventionen, då vuxna och barn placeras tillsammans ute i anstalterna. Det är endast i mycket få fall som en sådan placering kan vara godtagbar, anser Rädda Barnen. Vidare framhålls i rapporten att Sverige genom lagstiftning bör ge uttryck för artikel 37c, samt att vi måste utveckla

nya alternativ för de personer under arton år, som för närvarande döms till fängelse.

I **artikel 40 3p** stadgas att konventionsstaterna skall främja att det införs lagar, förfaranden, upprättande av myndigheter och institutioner, som är anpassade speciellt för de barn, som misstänks eller åtalas för brott eller befinns skyldiga för att ha begått brott. Punkten 4 i samma artikel säger att konventionsstaterna skall vidtaga olika åtgärder. Exempel på detta är vård i fosterhem och alternativ till vård inom anstalt.²⁷

---

²⁷ Ds 1997:32 sid. 113f. SÖ 1990:20 sid.1, 17-20.

Brotten mord och dråp

I avsnitt 7. kommer jag göra en rättsfallsstudie. Rättsfallen handlar om unga lagöverträdare, som begått mord respektive dråp. Av denna anledning finner jag det nödvändigt att här beskriva dessa två brott. Först en historisk tillbakablick och sedan en ingående beskrivning av mord och dråp i speciella avsnitt.

Mord och dråp - en historisk tillbakablick

Historiskt sett var det inte mord utan *dråp som var huvudformen* för uppsåtligt dödande. Mord var istället en kvalificerad dråpform. Innan strafflagens bestämmelser om berått respektive hastigt mod, avgjorde andra faktorer vilken form det handlade om. Dessa omständigheter var att dråpet hölls hemligt genom att liket gömdes undan, eller att dödandet hade skett i hemlighet. Då någon dödat annan med *berått mod* hade denne person enligt strafflagen 14:1 gjort sig skyldig till mord. Hade dödandet istället begåtts med *hastigt mod* var det att bedöma som dråp enligt strafflagen 14:3. Innan brottsbalken fanns ett antagande att brott som skett i berått mod hade föregåtts av planering, eller att gärningsmannen i vart fall haft möjlighet till en sådan planering. Detta uppmärksammades i förarbetena där det påpekades att de brott som planerats inte alls behövde vara att bedöma som de grövsta. Två exempel gavs på fall, där planering av brottet förekommit men det ändå inte kunde anses som den grövsta graden, d.v.s. mord. Det första exemplet var när en man under svåra ekonomiska problem eller några andra svåra förhållanden beslutat att ta sin frus och sitt eget liv, men av någon anledning hindras i sitt eget självmordsförsök. Det andra exemplet var när någon utsatts för svår psykisk eller fysisk misshandel under lång tid och till slut dödar sin ”plågoande”. Strafflagskommittén uppmärksammande även det omvända fallet, d.v.s. då en handling begången med hastigt mod i vissa fall kunde anses som grovt och då förtjänade en strängare bedömning. Som exempel på detta gavs att en person skjuter en annan för att röja undan denne som vittne till ett inbrott gärningsmannen håller på att utföra. I brottsbalken bibehölls beteckningarna mord och dråp, men innebörden blev således en annan än i strafflagen. Istället görs en gradering efter brottets svårhet där hänsyn tas till samtliga omständigheter. *Normalgraden är mord* enligt BrB 3:1 och *den mindre grova graden är dråp* enligt BrB 3:2.²⁸

BrB 3:1 - mord

BrB 3:1 lyder: ”Den som berövar annan livet, dömes för mord till fängelse i tio år eller på livstid.”

---

²⁸ NJA II 1962 s 92f. Holmberg m fl. sid. 152.

I Sverige är respekten för människolivet mycket högt och ligger djupt rotad. Mord och dråp ses som fruktansvärda brott, och av denna anledning är straffen för uppsåtligt dödande hårda. För både mord och dråp krävs ett uppsåtligt dödande. Alla former av uppsåt godtas (direkt, indirekt och eventuellt uppsåt). Det måste finnas ett **kausalsamband** mellan åtgärd och effekt. Ett dödande kan ske på många olika sätt, ex. genom att gärningsmannen skjuter offret eller genom förgiftning. Hur dödandet skett spelar egentligen ingen roll, det är kausalsambandet som är det viktiga, men sambandet mellan åtgärd och effekt får ej vara för avlägsna. Med andra ord måste det finnas en klar och tydlig kausalitet!

Att beröva någon livet och därmed göra sig skyldig till mord eller dråp, kan ske både genom **handling** och **underlåtenhet att handla**. Exempel på det sistnämnda är en mamma, som underlåter att ge sitt spädbarn mat med följden att barnet dör (jfr BrB 3:3 barnadråp). Ett ytterligare exempel är en läkare som underlåter att vidtaga livsuppehållande åtgärder för sin patient. Ett typiskt skolexempel på ovannämnda spørsmål är att en person, som har ansvar att pumpa luft till dykare underlåter att göra detta och därmed dödar dykaren.

För både mord och dråp krävs att det är en **levande människa** som berövas livet. Enligt lagen (1987:269) om kriterier för bestämmande av människans död 1 §, är en människa död då hjärnans alla delar slutat fungera och dessa ej går att återkalla. Detta gäller både "hjärtdöd" och "hjärndöd". Med det förre menas att hjärnans funktioner slutat fungera och ej kan återkallas p.g.a. att andning och blodcirkulation upphört under en längre tid. Med det senare menas att andning och blodcirkulation hålls i gång på konstgjord väg, men att hjärnans funktioner utan detta skulle sluta att fungera. **Att det måste vara en levande människa visar följande två exempel.** Vid en flygolycka börjar planet brinna. Piloten kan ej räddas, och av denna anledning skjuter en annan person piloten för att minska dennes lidande. Det kan vid en undersökning ej fastställas om piloten varit död, då skottet träffade honom. Följaktligen kan det ej bli aktuellt med uppsåtligt dödande. Exempel nummer två handlar om försök till mord. En person får en hjärtattack då han ligger och solar sig i en skogsbacke. En ovän kommer förbi och tror att mannen sover. Han tar en sten, som han släpper i huvudet på den döde mannen. I detta fall kan gärningsmannen ej åtalas för mordförsök, eftersom det inte är en levande människa utan en död. Då han tror att det är en levande människa han dödar, kan inte heller brott mot griftefrid bli aktuellt. Dessa två fall känns för mig mycket osannolika, men de belyser väl problemet!

Strafflagskommittén anförde att det för mord egentligen skulle följa fängelse på livstid. Av paragrafen framgår att så icke blev fallet. Anledningen till detta var att det i vissa fall kan framstå som för strängt att ådöma till livstids fängelse. I det följande kommer jag att presentera fyra rättsfall för att belysa **livstids fängelse** samt **gränsdragningen mellan mord och dråp**.

I **RH 1986:12** ådömdes gärningsmannen ett livstids fängelsestraff. Mordet hade varit mycket grymt och hade skett i samband med att gärningsmannen gjort inbrott hos offret. Det var framförallt dessa omständigheter som ledde till en dom på *livstids fängelse*.

Västerviks tingsrätt dömde i målet **B 158/96** Guli till fängelse på livstid. Hon hade tillsammans med Emrullah mördat Elia genom ett stort antal knivstick. Tingsrätten påpekade att ett bestämmande av påföljd skulle ske med vanliga straffrättsliga principer och hänsynstagande. Tingsrätten ansåg att hon agerat mycket hänsynslöst, bl. a. p.g.a. att hon efter ett antal knivstick följt efter det flyende offret och tilldelat denne ytterligare hugg. Elia måste enligt tingsrätten ha känt en stark dödsångest. En sammanvägning av dessa omständigheter ledde till att hon ådömdes ett *fängelsestraff på livstid*. (Se vidare om fallet i 7.2 om Emrullah som vid brottstillfället var nitton år.)

I **NJA 1989 s 97** hade en man dödat sin fru genom att sticka henne flera gånger i halsen med kniv. Gärningsmannen hade handlat i hastigt mod. Hustrun hade befunnit sig i en mycket skyddslös ställning och hade utsatts för dödsångest och andra svåra lidanden. Med hänsyn till detta och att gärningsman och offer var närstående, ansåg HD att detta var *mord* och ådömde fängelse i tio år. De omständigheter som talade för en mildare bedömning (dråp) var att han handlat i hastigt mod och att hans psykiska särdrag troligen påverkat hans handlande.

Även **NJA 1994 s 310** bedömdes som *mord*. Också i detta fall hade offret befunnit sig i en skyddslös ställning och det handlade om ett närstående par. Mannen hade dödat sin sambo genom strypning. Han hade suttit på henne så att hon hade svårt att göra något motvårn. HD bedömde som sagt gärningen som mord med hänsyn till att de varit närstående, samt att hon befunnit sig i en skyddslös ställning.²⁹

BrB 3:2 - dråp

BrB 3:2 lyder: ”**Är brott som i 1 § sägs med hänsyn till de omständigheter som föranlett gärningen eller eljest att anse som mindre grovt, dömes för dråp till fängelse, lägst sex och högst tio år.**”

Det som sagts i avsnitt 6.2 om kausalsamband, handling och underlåtenhet, kriteriet levande människa samt gränsdragning mellan mord och dråp gäller även för dråp. För att ej upprepa detta hänvisar jag till föregående avsnitt. Mord och dråp är samma typ av brott d.v.s. att beröva någon livet. Det som skiljer dessa åt är att *dråp är mindre grovt* i förhållande till mord. Man kan säga att i dråpfallen kan man som utomstående ha en viss ”förståelse” för vad som skett, ex. då en hustru som under lång tid misshandlats av mannen till slut dödar denne. Trots denna ”förståelse” är dödandet givetvis oacceptabelt. Exempel på när dråp kan anses föreligga har givits i 6.1, men det finns ytterligare exempel på situationer som jag här kommer att

²⁹ Brinck m fl. sid. 105ff. Holmberg m fl. sid. 138, 153f, 156. Jareborg sid. 185.

behandla. En man som hittar sin hustru i sängen tillsammans med en annan man dödar hustrun och/eller älskaren i affekt. NJA 1975 s 594 bedömde HD som dråp. I detta fallet hade gärningsmannen handlat i stark affekt när han utförde dödsmisshandeln. Händelsen hade utspelat sig på en spritfest, och offret hade bl. a. gjort närmanden mot gärningsmannens fru. Dessa närmanden bidrog till att HD bedömde handlingen som dråp och inte som mord.

NJA 1977 s 630 bedömdes av HD som dråp. I detta fall hade dödandet skett när både offer och gärningsman varit alkoholpåverkade. De hade kommit i bråk med varandra under kvällen. Dödandet bestod i att gärningsmannen stuckit en kniv i bröstet på offret.

Barmhärtighetsdödande/dödshjälp föreligger i fall där någon dödar annan med dennes samtycke eller utan sådant samtycke. Föräldrar till ett missbildat barn, såväl fysiskt som psykiskt, dödar detta p.g.a. att bespara barnet lidanden. Hustru kan efter vädjan från sin dödssjuka man hjälpa honom att dö. I dessa ovan nämnda fall kan straffskalan för dråp, d.v.s. fängelse i sex till tio år, anses för hög och för vissa fall kan även straff anses som ”obehövliga”. Regler om straffnedsättning och uteslutning av påföljd i BrB 29:5 2st och 29:6 kan då bli tillämpliga. I Sverige är **dödshjälp ej tillåtet**, men som sagt kan detta bedömas som dråp istället för mord. Så blev också utgången i NJA 1979 s 802 där en kvinna på begäran av en obotligt sjuk man, hade givit honom en dödlig dos av insulin och barbitursyra. Kvinnan anförde att handlingen skulle anses som medhjälp till självmord, vilket ej är straffbart enligt svensk lag. HD ansåg att hon handlat som gärningsman, och dömde henne till dråp. Straffet blev fängelse i ett år med hänvisning till reglerna om straffnedsättning.

Jag har nu tagit upp både autentiska och hypotetiska fall, som är att bedöma som dråp. Förarbetena till brottsbalken tar även upp **exempel på fall som normalt ej bör ses som dråp, utan istället som mord:**

- då dödandet har skett som ett led för att genomföra något annat brott, exempelvis ett rån,
- dödandet är utfört på ett sätt som är svårt att upptäcka, exempelvis genom förgiftning eller vilseledande,
- offret har utsatts för onödigt lidande eller ovanlig grymhet, exempelvis sexuellt utnyttjande och misshandel,
- dödandet sker genom utnyttjande av allmän nöd eller fara, exempelvis vid en brand eller mörkläggning,
- dödandet utförs av flera personer,
- gärningsman och offer är nära anhöriga (detta gäller dock ej barmhärtighetsdödande),
- dödandet har riktat sig mot en person, som befann sig i ett hjälplöst tillstånd.

Straffet för dråp är som framgår av paragrafen fängelse i **minst sex och högst tio år**. Minimigränsen sex år överensstämmer i stort med andra för Sverige närstående länders straffstadganden. Lagrådet påpekade 1958 att

straffminimum på sex år kunde te sig för strängt i vissa fall. Av denna anledning kan det ibland bli aktuellt att sätta ned straffet med hjälp av reglerna i BrB 29:3 och 29:5. Detta gjordes, som framgår av det ovanstående, i NJA 1979 s 802.³⁰

---

³⁰ Brinck m fl. sid. 106ff. Holmberg m fl. sid. 154-57. Jareborg sid. 186f.

Rättsfallsstudie

I denna sista del av uppsatsen kommer jag *redogöra för ett antal rättsfall avseende mord och dråp begångna av gärningsmän under tjuogoett år*. Jag lämnar uppsåtsfrågan och diskussionen om mord respektive dråp. Vad beträffar händelseförloppet nämner jag bara detta i förbigående. Tyngdpunkten kommer att ligga på påföljdsdiskussionen i domskälen, enär det är detta min uppsats i huvudsak handlar om. Jag börjar förstås med tingsrättens dom och därefter högre instansers domar i de fall där tingsrättens dom överklagats. Vissa instanser har ett litet annorlunda resonemang än föregående instans, medan andra helt enkelt fastställer den tidigare instansens dom. I det förstnämnda fallet redovisar jag vad domstolen kommit fram till. I det sistnämnda bara ett konstaterande om att överinstansen fastställer underinstansens dom. Jag kommer även att *föra fram mina egna kommentarer* i den mån jag anser att det finns något att tillägga. Presentationen av rättsfallen gör jag i kronologisk ordning. En mer samlad kommentar över alla rättsfall gör jag i avsnitt 8. På så sätt skapas en analys både i rättsfallsstudien då man precis har läst om fallet och i min sammanfattning och slutsats i avsnitt 8.

Mord begångna av gärningsmän som fyllt femton men ej arton år

B 66/90 - Dennis tog sig in i en gammal dams lägenhet för att ta hennes pengar och tabletter. I samband med detta dödade han henne på ett mycket brutalt sätt. **Oskarshamns tingsrätt** dömde honom för mord. Dennis hade under sex år varit föremål för åtgärder inom socialtjänsten på grund av sin aggressiva läggning samt sitt narkotikaberoende. Han hade även tidigare dömts för våld mot tjänsteman och våldsamt motstånd, och i dessa fall hade påföljden blivit ett överlämnande till socialtjänsten. I ett *ytrande* från socialnämnden uttalade denna att den ej hade förutsättningar att ge Dennis någon vård, bl. a. på grund av brottets art. Tingsrätten höll med om detta. Dennis genomgick en rättspsykiatrisk undersökning där det framkom att han begått mordet under inflytande av psykisk abnormitet, men att det ej kunde anses som någon allvarlig psykisk störning. Tingsrätten gjorde bedömningen att det endast var fängelse som kunde bli aktuellt. Brottet hade ett mycket högt *straffvärde* och krävde därför ett långt straff. Eftersom Dennis endast var sju ton år vid brottstillfället blev straffet nedsatt med hänvisning till **BrB 29:7**. Domstolen tog även hänsyn till straffnedsättningsregeln i **BrB 29:3**, enär han på grund av sin själsliga abnormitet haft nedsatt förmåga att kontrollera sina handlingar. *Fängelsestraffet blev för Dennis fem år*. Domen överklagades ej till hovrätten.

I detta fall saknar jag en hänvisning till BrB 30:5 1st om synnerliga skäl för ådömande till fängelse. Tingsrätten har ju här kommit fram till att synnerliga skäl föreligger. Eftersom denna regel är mycket restriktiv tycker jag att man kunde hänvisat tydligt till denna, då jag tror att man måste haft denna i åtanke. Som jag vid ett flertal tillfällen nämnt är det endast i undantagssituationer som fängelsestraff ådömes unga lagöverträdare mellan femton och sjutton år. Här är ett av dessa undantagsfall. Socialnämnden har under flera års tid försökt hjälpa Dennis, men utan resultat.

B 1792/92 - Adam dödade tillsammans med en kamrat Dariusz vid ett lägenhetsbråk. **Malmö tingsrätt** dömde Adam för mord. Vid brottstillfället var Adam sjutton år och hade dessförinnan ej dömts för något brott. Han hade vuxit upp under svåra hemförhållanden och hade fått samtalskontakt på en barn- och ungdomsmottagning. Socialnämnden hade lämnat ett *ytrande* där den sade att man ej hade några mer åtgärder att erbjuda Adam. Den ansåg att han istället var i behov av någon typ av psykiatrisk vård, som låg utanför dess kompetensområde. Ett läkarutlåtande visade att han ej led av allvarlig psykisk störning. Tingsrätten framhöll att brotten (mord, stöld, grov stöld, medhjälp till rån, försök till rån och tillgrepp av fortskaffningsmedel) hade ett ”synnerligen” högt *straffvärde* och att det bara var överlämnande till särskild vård och fängelse, som kunde bli aktuellt i påföljdsvalet. Vidare uppmärksammade tingsrätten att åldersgruppen Adam tillhörde i första hand skulle överlämnas till socialtjänsten. Socialnämnden hade här uttalat sig om att den ej kunde tillgodose Adams behov. Av denna anledning dömdes han till *fängelse i sex år*. Domen överklagades till **Hovrätten över Skåne och Blekinge**, vilken fastställde tingsrättens dom.

Här är ytterligare ett fall där resurserna inom socialtjänsten är uttömda. Synnerliga skäl föreligger enligt BrB 30:5 1st, men detta utskrivs ej i domskälen. Det finns överhuvudtaget inte någon paragrafhänvisning i påföljdsdelen, som just hänför sig till unga lagöverträdare. Däremot finns en anmärkning i början om att BrB 29:7 åberopas. Om tingsrätten beaktat denna paragraf på grund av förbudet mot livstids fängelse för unga lagöverträdare eller för att göra sin straffnedsättning framgångsrik. Jag tror att man främst använt den för straffnedsättning då det i domskälen uttalas att ”Adams fängelsestraff kan sättas ned avsevärt”.

RH 1993:10 - Marco dödade Fredrik i samband med ett bråk mellan dem båda och Marcos kamrater. **Handens tingsrätt** dömde Marco för mord och olaga vapeninnehav. Vid brottstillfället var Marco femton år. Tingsrätten påpekade att han gjort sig skyldig till ett allvarligt brott, som trots att han endast var femton år skulle kunna medföra ett fängelsestraff under lång tid. Mot ett fängelsestraff talade att han var omogen och begått handlingen under psykisk störning. Socialnämnden i kommunen hade omhändertagit honom och placerat honom på ett §12-hem med låst avdelning. Man skulle även ansöka om ett omhändertagande enligt LVU och avsåg att ge honom behandling tills han blivit vuxen. Tingsrätten fann att Marco skulle få en

behandling under betryggande längd och säkerhet. Eftersom han bara var femton år var detta enligt tingsrätten en bättre påföljd än ett fängelsestraff. Marco *överlämnades till vård inom socialtjänsten*. Detta kombinerades med 200 dagsböter (jfr 4.6). Hänvisningar finns till BrB 30:5 1st, BrB 31:1 1st och BrB 31:1 2st. Dessa hänvisningar finns i början av rättsfallet, men saknas i själva påföljdsdiskussionen.

Svea hovrätt fann liksom tingsrätten att brottet skulle bedömas som mord. Vid rättegångstillfället fanns ett beslut om att Marco skulle beredas en långvarig vård på ett §12-hem. Under vårdtiden skulle han få enskild skolundervisning som ledde till gymnasiebehörighet. Ett *yttrande* från §12-hemmet visade att han skött sig väl och att han studerat mycket med hjälp av en lärare. Marco hade bra kontakt med sin mamma och övrig släkt. Han hade även mer och mer börjat tala om mordet och behövde psykologhjälp. §12-hemmet uppfyllde väl Marcos behov av hjälp och behandling. Det var enligt yttrandet olämpligt att döma till ett fängelsestraff, bl. a. därför att han skulle ha svårt att klara sig i en fängelsemiljö. Vård inom socialtjänsten var enligt yttrandet det bästa alternativet för honom. Hovrätten påpekade att det var ett mycket allvarligt brott, och att detta principiellt talade för ett fängelsestraff. Mot detta talade hans låga ålder och att han inte tidigare gjort sig skyldig till brottslighet. Hovrätten var av den åsikten att den påbörjade behandlingen var en bra start på den planerade vården, och att alla möjligheter skulle tagas tillvara för att hjälpa Marco. Ett fängelsestraff skulle ej kunna ge samma stöd och hjälp. Om Marco hade dömts till ett fängelsestraff hade detta troligen blivit kortare än den planerade vården. Denna påföljdsjämförelse beaktades av hovrätten. Domen ändrades genom att den *upphävde förordnandet om dagsböter, men överlämnandet till särskild vård stod fast* (jfr 4.6). Vad beträffar de dagsböter som tingsrätten dömt ut, stod hovrätten främmande inför tanken att döma ut detta när det gällde ett så allvarligt brott som mord.

Hovrätten upphäver som sagt förordnandet om dagsböter. Jag håller med hovrätten om att böter känns främmande när det handlar om ett mord. När jag första gången läste tingsrättens dom blev jag mycket förvånad att det var möjligt att döma ut böter i ett sådant fall. I och för sig finns ingen begränsning i BrB 31:1 2st om när detta kan ådömas i kombination med överlämnande till socialtjänsten. Men för mig känns det mer som att böter är något som döms ut när någon begått ett mindre allvarligt brott.

B 1626/94 - De båda bröderna Andras och Gergely dödade sin kamrat Thomas helt oprovocerat och på ett mycket brutalt sätt. **Helsingborgs tingsrätt** dömdes dem för mord. Andras var sjutton år vid mordet. I ett *läkarutlåtande* framkom bl. a. att Andras hade ett behov av långvarig psykoterapi. I kriminalvården saknades ej möjligheter att ta hand om lagöverträdare med psykiska problem, såvida det ej var av allvarlig karaktär. Läkaren som gjort utlåtandet saknade förtroende för ett överlämnande till socialtjänsten p.g.a. att den "inlåsning" som sker enligt hans mening inte var tillräckligt effektiv. Påföljden innehåller en viss öppenhet, och det var detta

som kunde missbrukas enligt läkaren. Gergely var sexton år vid mordet. I *läkarutlåtandet* om honom framkom bl. a. att Gergely hade ett så stort behov av vård och behandling, att läkaren ansåg att socialnämnden inte skulle kunna tillgodose denna. Gergely skulle med en speciellt inrättad avdelning inom kriminalvården med rätt resurser, kunna utvecklas i positiv riktning enligt läkaren.

Brottet hade enligt tingsrättens bedömning ett mycket högt *straffvärde*. **BrB 30:5 1st** åberopades och tingsrätten anförde att det bara i undantagsfall får ådömas fängelse för lagöverträdare mellan femton och sjutton år. Det torde endast bli aktuellt med fängelsestraff, då förutsättningarna i LVU och SoL saknas, och brottet talar för att välja ett fängelsestraff. Ett högt straffvärde är det som är den främsta orsaken till att välja fängelse som påföljd. Det finns inga generella exempel i lagstiftningen eller i praxis på när fängelse bör väljas som påföljd, men tingsrätten underströk att unga lagöverträdare vid allvarliga våldsbrott i ett flertal fall dömts till fängelse under en längre tid. Det uppmärksammades även att unga lagöverträdare överlämnats till vård inom socialtjänsten i mord- och dråpfall. Genom läkarutlåtanden framkom att förutsättningar för ett överlämnande till rättspsykiatrisk vård enligt **BrB 31:3** ej var för handen. De båda läkarna ansåg även att något överlämnande till vård inom socialtjänsten ej var tillämpligt, något som tingsrätten höll med om. Det höga straffvärdet gjorde att tingsrätten inte ansåg sig kunna döma till skyddstillsyn. Således fann tingsrätten att synnerliga skäl förelåg att döma till fängelse. Hänsyn togs till straffnedsättnings-regeln i **BrB 29:7 1st** och till förbudet mot livstids fängelsestraff i **BrB 29:7 2st**. Utgångspunkten för straffmätningen blev p.g.a. sistnämnda regel tio års fängelse. Tingsrätten beaktade brottets mycket höga grad av hänsynslöshet och deras låga ålder. En avvägning mellan dessa ledde till *sex års fängelse* för de båda bröderna. Domen överklagades ej till hovrätten.

NJA 1996 s 509 - Pierre var fientligt inställd till mörkhyade invandrare. En kväll efter det att han varit på krogen fick han syn på Patric, som var neger. Utan någon som helst provokation dödade Pierre Patric. **Klippans tingsrätt** dömdes honom för mord. Pierre var vid mordet sexton år. Han hade tidigare under året omhändertagits av socialtjänsten, p.g.a. att han dömts för misshandel. I ett *yttrande* från socialnämnden och i ett *läkarutlåtande* sades att den bästa påföljden skulle vara ett överlämnande till socialtjänsten. Han kunde ej bli föremål för rättspsykiatrisk vård. Tingsrätten underströk att *straffvärdet* för brottet var ”synnerligen” högt. Man hänvisade till **BrB 30:5 1st** och sade att fängelse skall ådömas endast i undantagsfall för personer mellan femton och sjutton år. I de fall som fängelse ådöms torde det enligt tingsrätten saknas förutsättningar för vård enligt LVU och SoL, samt att brottet är sådant att det finns mycket starka skäl för att döma till en frihetsberövande påföljd. I första hand är det brottets höga straffvärde, som gör att fängelse i vissa fall ådöms. I domskälen framhölls att det är mycket viktigt att en person, som begått ett så allvarligt brott som mord, får vård och behandling. Denna behandling måste för att vara tillräckligt ingripande

som påföljd, ha ett visst innehåll och vara under en viss tid. Eftersom socialtjänsten bara kunde erbjuda sluten vård under en begränsad tid, ansåg tingsrätten att *vård inom socialtjänsten inte var en tillräckligt ingripande påföljd p.g.a. det höga straffvärdet*. Således fanns synnerliga skäl enligt BrB 30:5 1st att döma Pierre till fängelse. Norrköpingsanstaltens särskilda avdelningar har förbättrat kriminalvårdens förutsättningar att ge vård och behandling. Detta beaktade tingsrätten, och det påpekades att han skulle kunna få en god vård och behandling under sin tid i fängelset. Eftersom det råder förbud mot livstids fängelse för denna kategori av gärningsmän blev **BrB 29:7 2st** tillämplig. Tingsrätten utgick därför vid sin straffmätning från tio års fängelse. **BrB 29:7 1st** om låg ålder som en allmän grund för nedsättande av straff, hänvisades det också till. **Pierre dömdes till fängelse i sex år** efter en avvägning mellan brottets straffvärde och hans låga ålder. Se min kommentar av tingsrättens dom i samband med B 2121-96 nedan. Domen överklagades till **Hovrätten över Blekinge och Skåne**, som upphävde tingsrättens dom. Pierre blev istället dömd för grov misshandel (BrB 3:6) och grovt vållande till annans död (BrB 3:7 2st) till vård inom socialtjänsten.

Domen överklagades till **Högsta Domstolen**. Liksom tingsrätten fann HD att Pierre gjort sig skyldig till mord. Vid bestämning av straffvärdet togs hänsyn till det rasistiska motivet till brottet, varför **BrB 29:2 7p** tillämpades. Denna punkt lyder: ”om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folk-grupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse eller annan liknande omständighet”. HD underströk att *straffvärdet* var mycket högt och att en vuxen person skulle ha fått ett fängelsestraff på livstid. Eftersom Pierre vid brotts-tillfället precis fyllt sexton år beaktades **BrB 30:5 1st, 29:7** och även **FN:s barnkonvention artikel 37b**. De två alternativ som var att överväga var enligt HD, ett överlämnande till socialtjänsten och ett fängelsestraff. Domstolar har ingen möjlighet att påverka innehåll och längd på ett överlämnande till socialtjänsten, och av denna anledning kan det vara svårt för domstolarna i varje enskilt fall att göra denna avvägning. HD framhåller att denna avvägning är särskilt vanskelig när det gäller grova brott som det här var frågan om. Omedelbart efter hovrättens dom omhändertogs Pierre av socialtjänsten. Genom ett *yttrande* från socialnämnden framkom att vården fungerat på ett bra sätt, och att hans vårdbehov bäst skulle tillgodoses genom fortsatta åtgärder inom socialtjänsten. Det framkom även att Pierres vårdbehov bäst skulle tillvaratas om han fick vård på ett §12-hem under sluten form, men att vården i sluten form när som helst skulle kunna upphöra. **Ett överlämnande till socialtjänsten ansågs enligt HD inte som en tillräckligt ingripande åtgärd från samhällets sida**. Det fanns synnerliga skäl att döma till fängelse enligt BrB 30:5 1st. Inrättandet av Norrköpingsanstaltens särskilda avdelning för unga lagöverträdare hade möjlighet att ge Pierre den vård och behandling som han behövde. HD noterade detta. **Pierre blev dömd till fyra års fängelse** med hänsyn tagen till artikel 37b i barnkonventionen, BrB 30:5 1st och att han endast var sexton år vid brottet.

B 2121-96 - Maitham och Yasser dödade Sara. Maitham var Saras bror och Yasser var hennes kusin. **Umeå tingsrätt** dömde dem för mord. Tingsrätten uppmärksammade att det verkliga motivet bakom dödandet av Sara helt klart var det missnöje som de båda gärningsmännen hyste gentemot hennes levnadssätt i Sverige. Hon ville leva ett vanligt svenskt tonårsliv, men flera av de manliga släktingarna ansåg att hon bröt mot sina kulturella traditioner. (Sara och de båda gärningsmännen kom ursprungligen från Irak.) Maitham var vid brottstillfället sexton år. Några månader innan den aktuella händelsen hade han dömts för bl. a. misshandel. Påföljden blev ett överlämnande till vård inom socialtjänsten. Redan då han var tretton år hade han gripits för brott. Brottsligheten hade ej avtagit efter detta, eftersom han vid många tillfällen begått ytterligare brott. Då han blivit misstänkt för att ha berövat Sara livet, beslutade socialnämnden i Umeå att han omedelbart skulle omhändertagas enligt LVU 6 §. Han hade sedan vistats på ett §12-hem. I ett *läkarutlåtande* från den rättspsykiatriska undersökningen framkom bl. a., att Maitham under ett flertal år haft stora beteendestörningar och anpassnings-problem och att han därför var i behov av en mycket långvarig psykosocial behandling. Det visade sig även att han hade en hjärnskada, men att några förutsättningar för att överlämna honom till rättspsykiatrisk vård ej förelåg. §12-hemmet där han vistades påpekade att han behövde långvarig vård på en sluten enhet. Yasser var vid brottstillfället sjutton år. Han hade ej gjort sig skyldig till brott tidigare. Han hade haft en bra uppväxt och var duktig i skolan. Under den aktuella hösten (1996) hade han börjat dricka alkohol med följderna att han började missköta skolan och blivit mer aggressiv. Precis som sin kusin Maitham hade han omedelbart omhändertagits enligt LVU 6 § då det började misstänkas att han dödat Sara. En rättspsykiatrisk undersökning gjordes på Yasser. I *läkarutlåtandet* framkom bl. a. att fängelse ur individualpreventiv synvinkel var en olämplig påföljd för honom. Socialnämnden avgav ett *yttrande* med åsikten att kriminalvården svårligen skulle kunna tillgodose Yassers behov av vård. Den hade för avsikt att bereda honom vård under ett till tre år på en sluten avdelning på ett §12-hem där det fanns både speciallärare och psykolog.

I sitt påföljdsval började tingsrätten med att konstatera att *straffvärdet för brottet var mycket högt*. Hade en vuxen begått brottet hade denne fått ett fängelsestraff på livstid. *BrB 29:7, 30:5 1st* och *FN:s barnkonvention* hänvisade tingsrätten till. Det framhölls att detta fall liknade det s.k. ”Klippan-målet” NJA 1996 s 509 (se ovan) i den delen att det även här var ett val mellan fängelse och överlämnande till vård inom socialtjänsten enligt *BrB 31:1*. En domstol har ej någon möjlighet att påverka innehållet och längden på den inom socialtjänsten planerade vården. Detta leder till att domstolen får svårt att i varje enskilt fall göra en avvägning mellan den aktuella vården och andra alternativ till påföljd. Domstolen uppmärksammade även svaret på interpellationen ”Tydlig reaktion mot unga kriminella”, vilken sade att det inom kort skulle lämnas en departementspromemoria med förslag om att domstolen om det fanns synnerliga skäl skulle kunna överlämna personer under arton år till särskilt ungdomshem i högst fyra års tid (jfr 4.8.5). Ur individualpreventiv synvinkel var ett överlämnande till

särskild vård inom socialtjänsten det bästa alternativet för Maitham och Yasser. Tingsrätten höll med om detta, men eftersom man ej hade någon möjlighet att bestämma hur länge vården skulle pågå ansåg den att **ett överlämnade till socialtjänsten ej var tillräckligt ingripande som reaktion från samhällets sida**. Av denna anledning förelåg synnerliga skäl till fängelse enligt BrB 30:5 1st. Tingsrätten förutsatte att de båda gärningsmännens behov av vård och behandling skulle tillgodoses under vistelsen i fängelset. **Fängelsestraffet blev för Maitham tre år och sex månader** med hänsyn tagen till de ovan redovisade lagreglerna och konventionen. Att straffet blev nedsatt till just tre år och sex månader berodde på hans låga ålder och hans hjärnskada. **Yasser dömdes till fängelse i fyra år**. Han hade varit den mest aktive av de båda gärningsmännen och han var dessutom ett år äldre än Maitham. Båda pojkarna hade varit placerade på §12-hem och således varit berövade friheten under tre månaders tid. När tingsrätten gjorde sin bedömning av längden på straffet tog man hänsyn till detta.

Ett överlämnande till socialtjänsten ansågs ej tillräckligt ingripande som reaktion från samhällets sida. Så långt är jag ”med”, men det jag vänder mig emot är att tingsrätten som orsak till detta beslut framlägger att den ej har någon möjlighet att tidsbestämma en eventuell tvångsvård. För mig är detta ett underligt uttalande, eftersom domstolar aldrig haft möjlighet att bestämma innehåll eller tidslängd på vård inom socialtjänsten. Det jag menar är att detta förhållande inte är någon nyhet för domstolarna. Som vi sett har domstolar ådömt till vård inom socialtjänsten också för grova brott, oaktat det förhållandet att den ej haft någon chans att bestämma innehållet eller tidslängden på vården. Jag kan hålla med om att det måste vara svårt att göra en avvägning mellan vård inom socialtjänsten och andra påföljdsalternativ. Men när jag läser domskälen känns det lite som om Maitham och Yasser kommer i kläm mellan de nuvarande reglerna och de framtida reglerna om slutna ungdomsvård. Jag vill här även framhålla att jag inte motsätter mig fängelsepåföljden som sådan, utan mot den enligt min uppfattning märkliga motiveringen till val av påföljd. ”Klippan-målet” och B 2121-96 är så lika varandra (enligt Umeå tingsrätt och Hovrätten för övre Norrland), att jag anser att en jämförelse av fängeslängderna är intressant att göra. Motivet till mordet på Sara var som bekant, att hennes manliga släktingar inte ville att hon skulle leva ett vanligt svenskt tonårsliv. De ansåg att hon bröt mot sin kultur och religion. ”Klippan-målet” handlar som vi sett om Patric, som dödades p.g.a. sin hudfärgs skull av en person med främlingsfientliga åsikter. Båda dessa motiv för mord är avskyvärda, men jag har svårt att se att straffvärdet för de båda morden skiljer sig så mycket från varandra, att det är motiverat att i ena fallet ge ett fängelsestraff som är nästan dubbelt så långt som i det andra (Pierre dömdes till sex års fängelse av tingsrätten). Någon jämförelse med B 1626/94 där Gergely och Andras dömdes till sex års fängelse, görs inte här. Det är således endast p.g.a. att ”Klippan-målet” och ”Sara-mordet” liknar varandra som jag gör en jämförelse mellan just dessa två rättsfall.

Domen överklagades till **Hovrätten för övre Norrland**, vilken ej frångick tingsrättens bedömning. Precis som tingsrätten ansåg hovrätten att överlämnande till socialtjänsten var det bästa alternativet ur individualpreventiv synpunkt för Maitham och Yasser. ***Två intressen stod och vägde mot varandra***. Nämligen gärningsmännens behov av vård och att välja en påföljd som ansågs tillräckligt ingripande. Hovrätten hänvisade även till prejudikatet NJA 1996 s 509 och menade att detta fall och det aktuella var så lika att utgången måste bli densamma. ***Tingsrättens dom fastställdes***.

Hovrättens domskäl är tydligare än tingsrättens. Den talar om två intressen som väger mot varandra och hänvisar till "Klippan-målet". Med detta i åtanke kan jag förstå varför hovrätten gör just detta påföljdsval. Det handlar om ett ***prejudikat*** som följes. Det är mycket troligt att tingsrätten har avsett att detta skall följas, men att det inte kommit till ordentligt uttryck i domskälen.

B 13077-96 - Peter hade försökt att råna en butik. I samband med detta hade Laszlo, som arbetade i butiken, dödats av Peter. **Göteborgs tingsrätt** dömde honom för mord. Peter var sjutton år vid mordet. Han hade ett år tidigare överlämnats till vård inom socialtjänsten p.g.a. en misshandelsdom. I ett ***yttrande*** från socialnämnden framkom att han haft en svår uppväxt och att han varit föremål för åtgärder inom socialtjänsten under de senaste åren. Han hade inte visat någon märkbar förändring trots socialtjänstens åtgärder för honom. Av denna anledning samt att han själv sade sig vara omotiverad till en fortsatt behandling och att det här handlade om ett allvarligt brott, ledde till att socialnämnden ansåg att den ej kunde ge honom fortsatt adekvat vård. Frivårdsmyndigheten i norra Göteborg gjorde även den ett ***yttrande*** i fallet. Av detta framgick att Peter själv sade sig vara villig att ta sitt straff istället för att få fortsatt behandling. Frivårdsmyndigheten ansåg att han behövde någon form av psykiatrisk vård, bl. a. eftersom han hade störningar i sin sociala utveckling. Den rättspsykiatriska undersökningen som gjordes ledde ej till något överlämnande enligt ***BrB 31:3***. Tingsrätten uttalade sig om att ***straffvärdet*** för mordet var så högt att ett livstids fängelsestraff skulle ådöms om det var en vuxen som begått brottet. (Det togs även hänsyn till två försök till rån.) ***BrB 30:5 1st, 29:7*** och ***FN:s barnkonvention*** beaktades i påföljdsvalet. Vad beträffar barnkonventionen var det artikel 37 b som uppmärksammades. Artikeln betonar att fängelse endast skall användas i undantagsfall för personer under arton år. Om ett fängelsestraff ändå väljs som alternativ, skall detta vara så kortvarigt som möjligt. Tingsrätten fann att det förelåg synnerliga skäl enligt BrB 30:5 1st att ådöma ett fängelsestraff med hänsyn till det som framkom om hans personliga förhållanden. Norr-köpingsanstalten med särskild avdelning för unga lagöverträdare med möjlighet till vård och behandling, hade vid rättegångstillfället inrättats. Peter skulle kunna få en plats här, och detta var en omständighet som tingsrätten beaktade i valet av påföljd. Med hänsyn till BrB 29:7 och barnkonventionen blev Peter dömd till ***sju års fängelse***. Domen överklagades till **Hovrätten för västra Sverige**, vilken fastställde tingsrättens dom.

FN:s barnkonvention har varit ratificerad i Sverige sedan 1990. Hänvisningar finns till konventionen i NJA 1996 s 509, B 2121-96 samt detta mål. I de tidiga domarna finns inga hänvisningar till konventionen. Vad kan då detta bero på? Möjligen har denna tid behövts för att domstolarna så att säga skulle få upp ögonen för konventionen. Dessutom är det i fallen med unga lagöverträdare troligen reglerna i BrB, som man i första hand tänker på. Folkrätten känns lite avlägsen i dessa typer av mål, men som synes behöver det inte alls vara på det sättet. Jag tycker även att delar av barnkonventionens artikel 37b i princip säger samma sak som BrB 30:5 1st och 29:7. BrB 30:5 1st stadgar att fängelse får ådömas om synnerliga skäl föreligger och barnkonventionen stadgar att fängelse får användas som en sista utväg. Detta är enligt min åsikt i stort sett samma sak. Det gäller även BrB 29:7 som stadgar att straffet får sättas ned. Artikel 37b stadgar att fängelsestraff skall vara under kortast möjliga tid.

Mord begångna av gärningsmän som fyllt arton men ej tjuugoett år

B 1/92 - Christer lejde Johan och Joakim för att döda sin före detta hustru Dusanka. **Södra Roslags tingsrätt** dömde dem för mord och grov stöld. Johan var nitton år vid mordet och var tidigare ostraffad. I det **rättspsykiatriska utlåtandet** framkom att det ej fanns förutsättningar för rättspsykiatrisk vård, men att han begått gärningen under påverkan av en psykisk störning. Läkaren förordade en strafflindring och hänvisade till **BrB 29:3 2p** och **3p**. Tingsrätten ansåg att det inte fanns några skäl att beakta dessa lagregler i Johans fall. Joakim var även han nitton år och ostraffad. Av det **rättspsykiatriska utlåtandet** framkom att det ej fanns förutsättningar att överlämna honom till rättspsykiatrisk vård enligt **BrB 31:3**. Mordet på Dusanka hade enligt tingsrättens bedömning ett mycket högt **straffvärde**. Uppsåtligen och med en sällsynt hänsynslöshet och råhet hade de berövat henne livet. Handlingen var inte på något sätt impulsartad, då den planerats under flera månaders tid. Detta ledde till att tingsrätten fann att någon annan påföljd än fängelse "självfallet" var utesluten. Det som togs hänsyn till vid bestämningen av fängelsestraffets längd var deras låga ålder. **Båda två dömdes till åtta års fängelse**. Någon laghänvisning finns inte i domskälen, men i början av domen under "andra lagrum som åberopas" anförs att **BrB 29:7 1st** och **2st** åberopas.

Tingsrätten framlade sina åsikter om varför annan påföljd än fängelse var utesluten. Det jag saknar är en hänvisning till BrB 30:5 2st om särskilda skäl för att döma till fängelse, eftersom det är just detta som tingsrätten kommer fram till. Vidare anser jag att man på ett tydligare sätt i domskälen under påföljdsdiskussionen, skulle hänvisa till BrB 29:7 1st och 2st.

Domen överklagades till **Svea hovrätt**, som liksom tingsrätten fann att de båda gjort sig skyldiga till mord. Förhållandena kring mordet var enligt

hovrätten försvårade för de båda gärningsmännen. Att de endast var nitton år beaktades vid straffmätningen. För Johan hade det precis som i tingsrätten åberopats strafflindring enligt **BrB 29:3 2p** och **3p**. Hovrätten påpekade att dessa omständigheter inte kunde leda till att det skulle vara svårare för honom än för någon annan att avhålla sig från ett så allvarligt brott som han begått. Man beaktade ej dessa omständigheter i någon större utsträckning. Det underströks också att Johan varit mycket aktiv både före och under själva händelseförloppet. Hovrätten fann inte några skäl till att sänka fängelsestraffet. Följaktligen fastställdes tingsrättens dom om **fängelse i åtta år** för både Johan och Joakim.

Hovrätten gjorde ingen hänvisning till något lagrum, förutom det av Johan åberopade BrB 29:3 2p och 3p. Jag vill ännu en gång understryka att jag anser att detta bör göras för att alla som läser domen skall förstå hur domstolen resonerat i påföljdsfrågan.

B 28/92 - Stefan dödade sin syster Annika. **Östersunds tingsrätt** dömde honom för mord. Stefan var vid brottstillfället nitton år. Av ett **rättspsykiatriskt utlåtande** framkom att Stefan begått gärningen under påverkan av allvarlig psykisk störning, och att han led av allvarlig psykisk störning. Det befarades att Stefan skulle återfalla i allvarlig brottslighet p.g.a. sin psykiska störning. I det rättspsykiatriska utlåtandet sades att det fanns förutsättningar för ett överlämnande till rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning. Tingsrätten fann att någon annan påföljd än överlämnande till rättspsykiatrisk vård ej kunde komma ifråga. **Stefan blev dömd till överlämnande till rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning.** Domen överklagades ej.

I detta fall har domstolen ett visst inflytande över verkställigheten, eftersom det här finns en föreskrift om särskild utskrivningsprövning. Det är länsrätten som beslutar när Stefan skall skrivas ut från sjukhuset, och om han skall få vistas utanför sjukhusområdet (jfr 3.5).

B 34/93 - Jan hade dödat sin pappa Leif när denne låg och sov. **Sandvikens tingsrätt** dömde honom för mord. Tingsrätten underströk att **straffvärdet** för mord är mycket högt. Jan var arton år vid brottstillfället och av denna anledning var **BrB 30:5 2st** tillämplig. Särskilda skäl för ett fängelsestraff förelåg "självfallet" för ett så allvarligt brott, som det här var frågan om, men **BrB 30:4** och **29:5** skulle beaktas för att se om det fanns omständigheter, som talade för en lindrigare påföljd än ett fängelsestraff. Genom **yttranden** från frivårdsmyndigheten, socialnämnden och läkare framkom att dessa ansåg att ett överlämnande till vård inom socialtjänsten var det bästa alternativet för Jan. Tingsrätten anförde att en förutsättning för att vård skulle väljas, var att denna skulle ske vid ett §12-hem. Socialnämnden hade föreslagit att Jan skulle placeras på ett §12-hem. Brottets höga straffvärde å ena sidan talade för fängelsestraff, medan Jans personliga förhållanden å andra sidan talade för annan påföljd än ett fängelsestraff. Tingsrätten fann att det förelåg förutsättningar för ett **överlämnande till**

vård inom socialtjänsten. Även **BrB 38:2** åberopades om att ifall det senare skulle visa sig att förutsättningar för vård enligt LVU inte föreligger, kan åklagare ansöka hos tingsrätten om ett undanröjande av den tidigare ådömda påföljden. Domen överklagades till **Hovrätten för nedre Norrland**, vilken fastställde tingsrättens dom.

Jag saknar en hänvisning till BrB 31:1 1st, då detta är paragrafen som stadgar om den påföljd som valts. Överlämnade till vård inom socialtjänsten är inte lika vanligt förekommande för unga lagöverträdare mellan arton och tjugo år, som för dem mellan femton och sjutton. Som synes blir påföljden för Jan i förevarande rättsfall överlämnade till vård inom socialtjänsten. Tingsrätten beaktar BrB 30:5 2st om särskilda skäl för fängelse och säger att det finns särskilda skäl till fängelse p.g.a. att den gärning som Jan utfört är så allvarlig. Jag tycker att detta är lite förvirrande och frågar mig vad tingsrätten egentligen menar. Troligen menar tingsrätten att mord generellt sett är ett så allvarligt brott att fängelse måste ådömas. Är det å andra sidan så att den anser att det föreligger särskilda skäl för ett fängelsestraff i Jans fall, är min åsikt att den säger emot sig själv då påföljden i fallet blir överlämnande till vård inom socialtjänsten. Som jag uppfattat det finns det ej några särskilda skäl till fängelse enligt BrB 30:5 2st i de fall där påföljden blir något annat. Hade det funnits särskilda skäl hade ju domstolen istället ådömt ett fängelsestraff!

B 78/93 - Jonas dödade två unga kvinnor, Ann-Sofie och Malin, vid två olika tillfällen. **Kristianstads tingsrätt** dömde honom för mord. Jonas var arton år vid de båda morderna. Av den **rättspsykiatriska undersökningen** framgick att det ej fanns förutsättningar för ett överlämnande till rättspsykiatrisk vård enligt **BrB 31:3**. Däremot hade Jonas begått brotten under påverkan av psykisk störning enligt **BrB 29:3 2p**, som medförde att han hade haft en nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande. Han var berusad vid de båda brottstillfällena. Om han varit nykter hade han aldrig utfört handlingarna. Av läkarutlåtandet framkom även att han hade ett behov av vård, p.g.a. sin psy-kiska störning, men att kriminalvården ej hade kompetens för detta. Påföljden för Jonas blev fängelse. För mord är det som bekant stadgat fängelse i tio år eller på livstid. **BrB 29:7 2st** ledde till att Jonas ej kunde dömas till livstid. Tio år var det som tingsrätten fick ta som utgångspunkt för ett mord. Då det var aktuellt med två mord blev **BrB 26:2** det s.k. konkurrensfallet tillämpligt. Vid gemensamt straff får fängelse på viss tid sättas över det svåraste av de högsta straff som kan följa på brotten. Då utgångspunkten i detta rättsfall var tio års fängelse blev 2st 3p i förevarande paragraf tillämplig. Det högsta fängelsestraffet kunde för Jonas högst uppgå till fjorton år. **BrB 29:7 1st** med låg ålder som en allmän grund för straffnedsättning kunde enligt tingsrätten leda till att Jonas fängelsestraff blev lägre än tio år. Jonas hade som nämnts tidigare en psykisk störning enligt BrB 29:3 2p. Av läkarutlåtandet framgick att han ej skulle utfört morderna om han varit nykter. Innan de aktuella morderna var han förvissad om att han kunde bli våldsam då han druckit alkohol. Framförallt måste det ha varit helt klart för honom vid det sista mordet, enär han några månader

tidigare mördat Ann-Sofie då han varit påverkad av alkohol. Av denna anledning beaktade inte tingsrätten i någon större utsträckning BrB 29:3 2p. I målet återopades även **BrB 29:5 3p** av Jonas, eftersom han frivilligt angivit sig till polisen med anledning av mordet på Ann-Sofie. Då detta skett efter han gripits och hörts om mordet på Malin, fann tingsrätten att förutsättningar för tillämpning av regeln saknades. Tingsrätten underströk att båda morden hade ett mycket högt **straffvärde**, men att det sista mordet på Malin var särskilt högt bl. a. därför att det varit långdraget och grymt. **Jonas dömdes till tio års fängelse**. Domen överklagades ej till hovrätten.

Tingsrätten började med att understryka att det för personer under tjuugoett år är förbjudet att döma till livstids fängelse enligt BrB 29:7 2st. Utgångspunkten blev då ett straff på tio år. Med beaktande av konkurrensfallet i BrB 26:2 då det handlar om två mord, konstaterades att Jonas längst kan få ett fängelsestraff på fjorton år. Efter detta påpekades att reglerna om straffsättning i BrB 29:7 1st gör det möjligt att sätta straffet under tio år. Då det är tio år som gäller för mord, antar jag att det är straffet för ett mord som beaktas i just det skedet. (Det kan vara lite svårt att förstå när man läser domskälen, eftersom det innan talats om fjorton års fängelse.) Fängelsestraffet blev tio år. Han är arton år vid brottstillfällena så ett straff på sex år är troligen normalt med hänsyn till straffsättningsregeln i BrB 29:7 1st för det första mordet. Därtill kommer de fyra resterande åren för det sista mordet enligt BrB 26:2 2st 3p.

B 158/96 - Detta rättsfall har jag även behandlat under 6.2 vid diskussionen om livstids fängelsestraff. Guli och Emrullah blev båda dömda av **Västerviks tingsrätt** för mordet på Elia. I det följande kommer jag inrikta mig på sist-nämnda gärningsman, eftersom han var nitton år vid brottstillfället. Av en **läkarundersökning** framkom att han ej led av allvarlig psykisk störning. Tingsrätten konstaterade att straffet för mord var fängelse i tio år eller på livstid. Med hänsyn till att offret ej kunnat försvara sig då han blev attackerad med knivarna och ej heller kunnat fly där ifrån, ansåg tingsrätten att någon annan påföljd än fängelse inte kunde bli tillämplig. Guli dömdes som sagts till livstids fängelse, men eftersom Emrullah ej hade fyllt tjuugoett år vid brottstill-fället var detta enligt **BrB 29:7 2st** uteslutet för hans del. Med hänsyn tagen till hans ålder och **BrB 29:7 1st** samt att han efter avtjänat fängelsestraff skulle utvisas från Sverige, **blev påföljden för Emrullah fängelse i sju år**. Domen överklagades till **Göta hovrätt** endast i delen rörande utvisningsbeslutet.

Tingsrätten kom fram till att någon annan påföljd än fängelse ej kan komma i fråga. Således finns här särskilda skäl till att ådöma en nittonårig gärningsman ett fängelsestraff enligt BrB 30:5 2st. Jag saknar en hänvisning till denna paragraf i domskälen.

B 1109-96 - Mahmud dödade sin kamrat Meza eftersom han under kvällen känt sig provocerad av Mezas sexuella läggning. **Falu tingsrätt** dömde honom för mord. Mahmud var nitton år vid mordet. En **rättspsykiatrisk**

undersökning gjordes, och denna visade att han begått mordet under påverkan av allvarlig psykisk störning, samt att han led av allvarlig psykisk störning. Mahmud hade ett behov av psykiatrisk vård förenad med frihetsberövande eller annat tvång. Det befarades att han p.g.a. sin psykiska störning skulle komma att återfalla i brottslighet av allvarlig karaktär. Följaktligen fanns det förutsättningar för överlämnande till rättspsykiatrisk vård enligt **BrB 31:3**. Tingsrätten beaktade detta och dömde Mahmud till ett **överlämnande till rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning**. Domen överklagades till **Svea hovrätt**, men detta drogs sedan tillbaka. Det som anförts om särskild utskrivningsprövning under rättsfall B 28/92 gäller även för detta fall. Se även 3.5.

B 12011-96 - Mikal försökte att råna ett postkontor i Malmö. I samband med detta sköt han mot kunden Bertil, vilken avled av skadorna. **Malmö tingsrätt** dömde honom för mord och rånförsök. Mikal var vid brottstillfället nitton år. Tidigare hade han blivit dömt för brott, och p.g.a. det blivit överlämnad till vård inom socialtjänsten. Av den **rättspsykiatriska undersökningen** framgick att det ej fanns förutsättningar för ett överlämnande enligt **BrB 31:3**. Tingsrätten fann att **straffvärdet** var så högt, att någon annan påföljd än fängelse ej kunde komma i fråga. Mikal åberopade bestämmelserna i **BrB 23:5** och **BrB 29:3 2p**. Den förstnämnda paragrafen åberopades, efter-som han sade sig ha begått brotten efter påtryckningar från sin morbror. Några omständigheter, som skulle gjort dessa paragrafer tillämpliga, fanns ej enligt tingsrätten. För mord kan en person i Mikals ålder ådömas ett fängelsestraff på högst tio år. Enär han gjort sig skyldig till både mord och rånförsök låg straffvärdet över tio års fängelse. Med hänsyn tagen till hans ålder blev **fängelsestraffet** nedsatt till **åtta år**. Domen överklagades ej till hovrätten.

I påföljdsdiskussionen finns inga paragrafhänvisningar, förutom de som gärningsmannen själv åberopat. Tingsrätten säger i fallet att fängelsestraffet kan bli högst tio år och hänvisar till hans ålder. Enligt min åsikt borde man ha nämnt förbudet mot livstids fängelse för lagöverträdare under tjuogoett år och hänvisat till BrB 29:7 2st. Påföljden blir åtta år och även här hänvisas bara till åldern. I det hänseendet saknar jag en hänvisning till BrB 29:7 1st. Som jag anför i samband med tidigare rättsfall, tycker jag att en hänvisning till BrB 30:5 2st om särskilda skäl för fängelsestraff skulle vara på sin plats.

RH 1997:1 - Mikael och Daniel dödade tillsammans John efter en lång och grym misshandel och förnedring. **Stenungsunds tingsrätt** dömde dem för mord. Daniel var vid brottstillfället arton år. En **rättspsykiatrisk undersökning** gjordes, men några förutsättningar för rättspsykiatrisk vård enligt **BrB 31:3** fanns ej. Det framkom däremot bl. a. att han hade psykiska särdrag och att dessa borde beaktas av tingsrätten som förmildrande omständigheter vid bestämmande av straffvärdet enligt **BrB 29:3**. I ett **yttrande från frivården** framkom bl. a. att Daniel hade begått de aktuella och även de tidigare brotten under alkoholpåverkan. Han behövde stöd och hjälp för att komma till insikt om sin situation. Då straffvärdet var högt fanns det enligt den inte

några förutsättningar för frivårdande påföljd. Tingsrätten underströk att fängelse-straff för personer mellan arton och tjugo år är begränsat. För att fängelse skall kunna ådömas förutsätts att det med hänsyn till brottets straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det. Det som kan leda till att en annan påföljd än fängelse är utesluten för denna ålderskategori, kan vara brottets straff-värde, brottets art och tidigare brottslighet. Med hänsyn till **straffvärdet** fanns det särskilda skäl till att döma Daniel till fängelse. I början av rättsfallet finns en hänvisning till **BrB 30:5**, men inte i påföljdsdiskussionen. Det togs ej hänsyn till försvårande eller förmildrande omständigheter enligt **BrB 29:2-3**, enär det i målet ej framkommit tillräckliga skäl för detta. Med hänsyn tagen till Daniels ålder blev han **dömd till fängelse i sex år** för mord, olaga hot och försök till misshandel. Mikael var femton år vid mordet. Han blev **dömd till fem års fängelse** för mord.

Som synes finns ingen utredning avseende Mikael i påföljdsdelen. Varför det är på detta viset vet jag inte, men jag har mina aningar. Rättsfallet är ett referat ur RH - rättsfall från hovrätterna. Som rubrik anförs bl. a. att det handlar om en drygt artonårig gärningsman (Daniel) som dömts för mord och försök till misshandel. I rubriken finns ingenting skrivet om Mikael. Av en slump fick jag syn på en artikel i tidningen "Må bra" där Johns mamma berättade om mordet. Målet hade överklagats till hovrätten av åklagaren, som yrkade på strängare straff. Överklagandet avseende Mikael blev sedermera nedlagt, då han misshandlats av sina medfångar så svårt att han fått hjärnskador. Här finns kanske förklaringen. Troligen är det så att hovrätten ej tar upp tingsrättens påföljdsmotivering i sitt referat, eftersom Mikael "del" aldrig togs upp av den.

Domen överklagades till **Hovrätten för västra Sverige**. Daniel blev även här dömd för mord, försök till misshandel och olaga hot. Hovrätten inledde med en detaljerad redogörelse för de specialbestämmelser avseende unga lagöver-trädare som finns i **BrB 30:5** och **BrB 29:7**. Precis som tingsrätten ansåg hovrätten att någon annan påföljd än fängelse ej kunde bli aktuell för Daniel. I fallet hade åklagaren gjort gällande att det förelåg rasistiska motiv bakom händelsen. Hovrätten fann ingenting som tydde på att detta skulle vara ett motiv till mordet. **BrB 29:2 7p** kunde av denna orsak ej bli tillämplig. Brotten hade ett "utomordentligt" högt **straffvärde** enligt hovrättens bedömning. Våldet mot John hade varit grymt och förnedrande. Daniel hade visat särskild hänsynslöshet. Om gärningsmannen hade fyllt tjugoett år hade påföljden blivit fängelse i tio år eller på livstid. Hovrätten fann att fängelsestraffet för Daniel skulle bli längre än vad tingsrätten ådömt. **Daniel dömdes till åtta års fängelse.**

Hovrätten gör en detaljerad beskrivning om vilka regler, som gäller för unga lagöverträdare. Det är precis en sådan beskrivning jag saknat i många av de andra domarna.

B 11174-97 - George dödade sin pappa, då denne var på besök i Georges lägenhet. **Göteborgs tingsrätt** dömd honom för mord. George var tjugo år

vid mordet. Tre år tidigare hade han dömts för olaga hot till skyddstillsyn med samhällstjänst. Av ett **rättspsykiatriskt utlåtande** framkom, att han begått mordet under påverkan av allvarlig psykisk störning, samt att han vid undersökningstillfället fortfarande led av detta. Han var i behov av psykiatrisk vård förenad med frihetsberövande eller annat tvång, och att det fanns en risk för återfall i allvarlig brottslighet p.g.a. den psykiska störningen. Förutsättningar för ett överlämnande till rättspsykiatrisk vård enligt **BrB 31:3** förelåg. Tingsrätten påpekade att **brottets art** och **straffvärde** talade för ett livstids fängelsestraff, men att detta var uteslutet enligt bestämmelsen i **BrB 29:7 2st**. Utgångspunkten blev istället tio års fängelse. Med beaktande av Georges personliga förhållanden och den allvarliga psykiska störningen, dömde tingsrätten honom till **rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivningsprövning**. Tingsrätten ansåg att det var risk för återfall i allvarlig brottslighet p.g.a. hans psykiska störning. Av den orsaken blev det särskild utskrivningsprövning enligt lagen (1991:1129) om rättspsykiatrisk vård. Domen överklagades ej till hovrätten.

Då någon är allvarligt psykiskt störd föreligger ett förbud mot fängelse enligt BrB 30:6. Som vi ser i påföljdsdiskussionen börjar tingsrätten med att konstatera att det finns ett förbud mot livstids fängelse för personer under tjuugoett år och att utgångspunkten blir tio års fängelse. Jag anser att det är helt onödigt att nämna BrB 29:7 2st, då BrB 30:6 gör att personer vilka har begått brott under påverkan av allvarlig psykisk störning ej får dömas till fängelse. Sistnämnda regel gäller oavsett ålder. Någon hänvisning till fängelseförbudet i BrB 30:6 görs ej i domskälen, men borde vara på sin plats. Det jag anfört under tidigare domar om särskild utskrivningsprövning gäller även detta rättsfall. Se också 3.5.

B 822-98 - Jan hade känt sig hotad av Dragan och dödade därför denne vid ett besök på Solvalla. **Stockholms tingsrätt** dömde honom för mord och vållande till kroppsskada. Vid brottstillfället var Jan tjuugo år. Han var tidigare dömd för brott, bl. a. för stöld, till skyddstillsyn. Av ett **läkarintyg** framkom, att det ej fanns förutsättningar för rättspsykiatrisk vård. Tingsrätten under-strök att det handlade om en allvarlig brottslighet, och att det av denna anledning endast var fängelse som kunde bli aktuellt. Då Jan ej fyllt tjuugoett år kunde han ej dömas till livstids fängelse. Vid straffmätningen skulle hans ålder särskilt beaktas. **Jan dömdes till åtta års fängelse**. Den tidigare ådömda skyddstillsynen undanröjdes, och stöldbrottet omfattades därmed av fängelsestraffet.

I denna påföljdsdiskussion finns inga hänvisningar till något lagrum, men jag antar att det är BrB 29:7 1st och 2st som åsyftas. Jag vill också nämna att denna dom meddelades 98-03-31 och att en eventuell överklagan skulle kommit in till **Svea hovrätt** senast 98-04-21.

Dråp begångna av gärningsmän som fyllt femton men ej arton år

B 113/95 - Donny dödade Lars då deras båda ”gäng” kom i bråk med varandra. **Hedemora tingsrätt** dömde honom för dråp, misshandel, olaga hot och olaga vapeninnehav. Vid brottstillfället var Donny femton år. Någon vecka efter händelsen hade han omhändertagits enligt LVU. Av det **rättspsykiatriska utlåtandet** framkom att det ej fanns förutsättningar för ett överlämnande enligt **BrB 31:3**. Ur detta framgick även att det bästa alternativet för honom var ett överlämnande till socialtjänsten, då han var i ett stort behov av stöd och psykologisk hjälp i bearbetande och brottsförebyggande syfte. Av omsorgsförvaltningens **yttrande** framkom bl. a. att den bästa påföljden för Donny var ett överlämnande till socialtjänsten, och att han kunde beredas en plats på en låst avdelning. Tingsrätten började med att göra en redogörelse för **BrB 30:5 1st** att det för ett fängelsestraff skall föreligga synnerliga skäl. Ju närmare femtonårsgränsen personen i fråga befinner sig, desto större skäl att döma till en icke frihetsberövande påföljd eller ett kortare fängelsestraff. Eftersom fängelse kan få negativ och nedbrytande effekt, framförallt för unga lagöverträdare, skall denna åldersgrupp i första hand överlämnas till socialtjänsten om det finns förutsättningar för detta enligt LVU och SoL. I de fall då fängelse ådöms torde detta bero på att det ej finns förutsättningar enligt de ovanstående lagarna, samt att brottet är sådant att mycket starka skäl talar för ett frihetsberövande. Det som främst kan göra att fängelse väljs som påföljd, är om brottet har ett högt straffvärde. Några generella exempel finns inte huruvida fängelse bör väljas eller inte. RH 1993:10, NJA 1985 s 757 och RH 1987:47 är exempel på rättsfall, där påföljden för mord och dråp har blivit överlämnande till socialtjänsten. För Donny fanns det förutsättningar för ett överlämnande till socialtjänsten. Vårdtiden beräknades till ett och ett halvt år, men kunde bli längre. Inom ramen för ett eventuellt fängelsestraff skulle Donny kunna få vård och behandling, som i stort överensstämde med den vård som erbjöds genom socialtjänsten. Han skulle även kunna få psykologisk behandling.

Dråp är ett mycket allvarligt brott med ett mycket högt **straffvärde**. Straffet är sex till tio års fängelse. Eftersom det blir mer och mer vanligt med knivvåld bland ungdomar, beaktade tingsrätten allmänpreventiva skäl vid påföljdsbedömningen (jfr prop.1987/88:120 sid. 37, 80, 100). Vid en samlad bedömning fann tingsrätten att ett överlämnande till socialtjänsten ej var en tillräckligt ingripande påföljd, då vården efter några månader skulle komma att ske utanför den låsta avdelningen i friare former. Tingsrätten ansåg att det skulle inge betänkligheter om man vid ett så allvarligt brott som dråp skulle överlämna Donny till socialtjänsten, framförallt när knivvåld är något som breder ut sig mer och mer. Någon annan påföljd än fängelse kunde ej enligt tingsrättens mening bli aktuell med hänsyn till straffvärdet och vad som i övrigt framkommit. Synnerliga skäl till fängelse enligt **BrB 30:5 1st** förelåg följaktligen. **BrB 29:7 1st** beaktades av tingsrätten. Åldern är en

allmän grund för straffnedsättning och något kausalsamband behövs ej. Efter en avvägning mellan Donnys ålder och straffvärdet blev han dömd till **fängelse i två år och sex månader.**

Denna påföljdsdiskussion är enligt min mening mycket bra. Den belyser verkligen vad det handlar om genom att hänvisa klart och tydligt till de paragrafer som används. Förutom själva lagtexten framkommer även resonemang bakom reglerna och hänvisning till aktuella rättsfall. Detta gör att även "vanliga" människor kan läsa och förstå domskälen utan några större problem.

Domen överklagades till **Svea hovrätt**, som även den dömde för dråp. Hovrätten skulle i fallet ta ställning till om påföljden för Donny skulle bli fängelse eller överlämnande till socialtjänsten. Hovrätten började med att påpeka att **straffvärdet** för brottet var mycket högt, och att det enligt **BrB 30:5 1st** krävdes synnerliga skäl för ett fängelsestraff. Om denna regel anfördes i stort sett vad tingsrätten redan framlagt. Donny hade precis blivit straffmyndig vid brottstillfället. Detta var något som man särskilt skulle beakta enligt hovrätten. Från §12-hemmet Donny vistades kom ett **ytrande**. För att få bukt med Donnys problem och bryta hans kriminella utveckling, krävdes en behandling på cirka tre år. På hemmet hade han möjlighet att avsluta grundskolan och fortsätta på gymnasienivå. Han hade även tillgång till psykologhjälp. Eftersom Donny var mycket våldsbenägen, var det enligt hovrättens mening mycket angeläget att försöka bryta hans negativa beteende. Av det rättspsykiatriska utlåtandet framkom att han var i mycket stort behov av vård under flera år. Kriminalvården hade enligt hovrätten inte lika stor erfarenhet av unga lagöverträdare som socialtjänsten. Socialtjänsten hade således bättre förutsättningar för att ge Donny adekvat vård. Om Donny dömdes till fängelse skulle detta begränsas till cirka ett år p.g.a. reglerna om villkorlig frigivning. Blev det istället vård inom socialtjänsten på ett §12-hem, kunde vårdtiden bli längre än ett fängelsestraff. Donny kan bli föremål för vård inom socialtjänsten till dess han fyller tjuogoett år. Med hänsyn till det ovanstående fann hovrätten att Donny skulle **överlämnas till vård inom socialtjänsten.**

Tingsrätten höll med om att den bästa påföljden för Donny var ett överlämnande till socialtjänsten. Som vi sett lade den istället stor vikt på de allmänpreventiva skälen och att kriminalvården kunde erbjuda i stort sett samma vård som socialtjänsten. Ett överlämnande till socialtjänsten ansåg den ej som tillräckligt ingripande. Hovrätten däremot lägger störst vikt vid Donnys behov och väljer det alternativ som anses bäst för honom, d.v.s. ett överlämnande till socialtjänsten. Som sagts tidigare finns det inga generella regler för när fängelse skall användas för unga lagöverträdare. Jag tycker att detta rättsfall med dessa helt olika domslut verkligen belyser detta. Det handlar om samma persons behov av vård och samma händelseförlopp. Trots detta blir påföljden i tingsrätten fängelse och i hovrätten ett överlämnande till vård inom socialtjänsten.

B 963-95 - Daniel dödade Jonas i samband med ett slagsmål mellan dem båda. **Jönköpings tingsrätt** dömde honom för dråp. Han dömdes även för grov misshandel och försök till grov misshandel. Daniel var vid brottstillfället sjutton år. I det *rättspsykiatriska utlåtandet* framgick att det ej fanns några förutsättningar för rättspsykiatrisk vård enligt **BrB 31:3**. Det framkom även att det vore olyckligt om han ådömdes ett fängelsestraff. Istället skulle det bästa alternativet vara någon slags vård ex. inom socialtjänsten för att förhindra en fortsatt negativ utveckling. De tre brott som Daniel gjort sig skyldig till hade ett mycket högt *straffvärde*, vilket normalt leder till långa fängelsestraff. Då Daniel bara var sjutton år blev **BrB 30:5 1st** tillämpligt. Tingsrätten anförde att fängelsestraff skall tillämpas restriktivt för denna åldersgrupp och att det är främst ett högt straffvärde, som gör att fängelse ådöms. Vidare underströks att det i första hand var ett överlämnande till socialtjänsten, som borde tillämpas för gruppen mellan femton och sjutton år, samt att ju närmare femtonårsåldern som en person befinner sig, desto starkare skäl för en icke frihetsberövande påföljd. Daniel kunde beredas plats på ett §12-hem. Tingsrätten ansåg att han var i behov av långvarig och djupgående vård och behandling. Inom kriminalvården kunde han få sådan, som nära överensstämde med den inom socialtjänsten. Brotten hade som tidigare anförts, höga straffvärden. Risk för återfall i brottslighet av allvarligt slag förelåg i Daniels fall. Tingsrätten tog hänsyn till allmänpreventiva skäl p.g.a. att det handlade om så grova brott. Ett överlämnande till vård inom socialtjänsten var inte en tillräckligt ingripande påföljd enligt tingsrättens mening. Synnerliga skäl för att döma Daniel till ett fängelsestraff förelåg således. Med hänsyn tagen till **BrB 29:7 1st** gjordes en avvägning mellan hans låga ålder och straffvärdena för brotten. Daniel dömdes till fängelse i *tre år och sex månader*. Domen överklagades till **Göta hovrätt**, som fastställde tingsrättens dom.

Dråp begångna av gärningsmän som fyllt arton men ej tjugoett år

B 1219/94 - Lars dödade sin kamrat Magnus. **Växjö tingsrätt** dömde Lars för grov misshandel och vållande till annans död. Mer om detta tänker jag ej säga här, utan går istället in på **Göta hovrätts** dom där han blev dömd för dråp. Lars var vid brottstillfället tjugo år. Med hänsyn tagen till hans ålder dömdes han till minimumstraffet för dråp, *fängelse i sex år*. I påföljdsdelen sägs att hans ålder beaktas, men det hänvisas ej till någon paragraf. Det är troligen BrB 29:7 1st som beaktas.

NJA 1995 s 464 - Miitri dödade Peter i samband med att han kände sig provocerad av dennes homosexuella inviter mot honom. **Västerås tingsrätt** dömde honom för dråp. Vid brottstillfället var Miitri nitton år. Tidigare hade han dömts för grov misshandel, olaga hot och förseelse mot vägtrafik-kungörelsen till skyddstillsyn i kombination med fängelse, vilket var avtjänat. Han hade även blivit överlämnad till socialtjänsten p.g.a. en misshandelsdom. Då det saknades förutsättningar för rättspsykiatrisk vård

enligt **BrB 31:3**, ansåg tingsrätten att påföljden skulle bestämmas till fängelse. **BrB 29:7** stadgar att lagöverträdare under tjugoett år ej får ådömas livstids fängelse och att åldern särskilt skall beaktas vid straffmätningen. **BrB 29:3 1p** stadgar att som en förmildrande omständighet skall beaktas om brottet föranletts av någon annans grovt kränkande beteende. Dessa båda paragrafer tog tingsrätten hänsyn till. Man beaktade också att Miitri visat särskild hänsynslöshet och råhet och att han begått det aktuella brottet under sin prøvotid för skyddstillsynen. Han hade nu återfallit i likartad brottslighet, och av denna anledning undanröjde tingsrätten skyddstillsynen och ett gemensamt straff utdömdes för dråp, grov misshandel, olaga hot och förseelse mot vägtrafikkungörelsen. Miitri dömdes till **fängelse i åtta år**. När tingsrätten i påföljdsdiskussionen hänvisar till BrB 29:7 nämner de att livstids fängelse är förbjudet för lagöverträdare under tjugoett år. Det är förvisso sant, men jag frågar mig varför man överhuvudtaget tar upp detta, då ingen kan dömas till livstids fängelse för dråp. Det hade räckt med att ta upp första stycket i paragrafen om straffnedsättning.

Domen överklagades till **Svea hovrätt** och till **Högsta Domstolen**. Han dömdes även här för dråp. Någon annorlunda bedömning av påföljden gjordes inte.

B 2749-95 - Dejan dödade sin pappa Aleksandar i samband med ett lägenhetsbråk, där även mamman och brodern var inblandade. **Sollentuna tingsrätt** dömdes honom för dråp. Dejan var vid brottstillfället arton år, och förekom under tre avsnitt i kriminalregistret. Det första var misshandel och framkallande av fara för annan, som lett till villkorlig dom. Det andra vållande till kroppsskada, grov vårdslöshet i trafik, obehörigt avvikande från trafikolycksplats, häleri och olovligt brukande, som lett till skyddstillsyn. Det tredje var häleriförseelse där den tidigare ådömda skyddstillsynen skulle omfatta även detta brott. Av den **rättspsykiatriska undersökningen** framkom att Dejan led av en psykisk störning, och att han begått gärningen under påverkan av denna. Det var dock ej frågan om en allvarlig psykisk störning, vilket bidrog till att något överlämnande enligt **BrB 31:3** ej var aktuellt. Med hänsyn tagen till **straffvärdet** fann tingsrätten att det förelåg särskilda skäl att döma Dejan till fängelse. Han begick brottet under sin prøvotid. Skyddstill-synen undanröjdes, och det blev ett gemensamt straff för det begångna dråpet och de senaste domarna. Att han endast var arton år beaktades vid straffmätningen. Dejan dömdes till **fängelse i sju år**.

Tingsrätten gjorde ingen hänvisning till några lagrum i påföljdsdelen. Den säger att särskilda skäl för fängelse finns, men hänvisar inte till BrB 30:5 2st. Det finns inte heller någon hänvisning till BrB 29:7 1st i domskälen, men i början av domen under ”andra lagrum som åberopas” finns en hänvisning till denna paragraf.

Domen överklagades till **Svea hovrätt**. Dejan dömdes även här för dråp. Hovrätten ansåg liksom tingsrätten att Dejan skulle dömas till fängelse. Vid straffvärdesbedömningen skulle enligt hovrättens mening större hänsyn tas

till att han under så lång tid blivit provocerad av pappan. **Fängelsestraffet sattes ned till fem år.**

B 207/97 - Jonna dödade Daniel i samband med ett slagsmål mellan dem båda. **Alingsås tingsrätt** dömde henne för dråp och brott mot knivlagen. Jonna var arton år vid brottstillfället. Hon led av en psykisk störning, dock ej någon allvarlig sådan. Socialnämnden hade beslutat om ett omhändertagande och ansökt om en institutionsplacering enligt LVU. Frivårdsmyndigheten ansåg att detta borde kombineras med skyddstillsyn med en särskild behandlingsplan. Tingsrätten hänvisade till **BrB 30:5 2st** och fann att brottens **straffvärde** var så högt att det fanns särskilda skäl för ett fängelsestraff. **BrB 29:7 1st** beaktades vid nedsättning av straffet, samt **BrB 29:3 2p** p.g.a. att hon begått brotten under psykisk störning. Tingsrätten påpekade att den sistnämnda omständigheten redan beaktats delvis i ansvarsdelen. Straffet för dråp är sex till tio års fängelse. Efter en samlad bedömning fann tingsrätten, att Jonna skulle dömas till **fängelse i fem år**. Domen överklagades ej till hovrätten.

Sammanfattning och slutsats

Med unga lagöverträdare menas personer mellan femton och tjugو år. Uppfattningen om att dessa skall behandlas annorlunda än vuxna, har funnits mycket länge i Sverige och kommer som vi sett till uttryck i olika bestämmelser. Straffmyndigheten inträder den dag då man fyller femton år. Alla personer kan rent faktiskt begå brottslig gärning oavsett om de fyllt femton år eller inte. Det som skiljer de straffmyndiga från de som ej fyllt femton, är att sistnämnda grupp ej kan ådömas straffrättslig påföljd. De **straffrättsliga påföljderna** är villkorlig dom, skyddstillsyn, överlämnande till särskild vård (övriga påföljder för brott), böter och fängelse (straff). För villkorlig dom finns inga åldersinskränkningar och är en påföljd som ofta används för unga lagöverträdare. Skyddstillsyn skall liksom fängelse användas med restriktivitet för personer mellan femton och tjugو år. Samhällstjänst är en form av skyddstillsyn, som främst är avsedd att användas för unga lagöverträdare. Ett **överlämnande till vård inom socialtjänsten** enligt BrB 31:1 kan göras om personen i fråga ej fyllt tjugوett år, har ett behov av vård som är aktuellt och individuellt och att det finns förutsättningar för ett överlämnande enligt brottsbalken och SoL (frivillig lag) eller LVU (tvångslag). Då domstolen beslutat om ett överlämnande övergår ansvaret till socialnämnden. I samband med ett överlämnande till vård inom socialtjänsten kan den unge även ådömas att betala böter enligt BrB 31:1 2st eller biträda brottsoffret i form av avhjälpande eller begränsning av den skada som han orsakat i samband med brottet enligt BrB 31:1 3st. Kan den planerade vården av någon anledning ej genomföras kan åklagare ansöka om ett undanröjande av överlämnandet enligt BrB 38:2 1st. En sådan möjlighet har införts för att undvika att den unge blir helt utan påföljd, men förfarandet är något som sällan används i praktiken. Ett överlämnande med stöd av BrB 31:2 och 31:3 görs inte så ofta beträffande unga lagöverträdare, men det finns inga speciella åldersrestriktioner för dessa två påföljder. Böter används i stor utsträckning för unga lagöverträdare. Här finns inte heller några åldersrestriktioner.

Till fängelse kan dömas på livstid eller på bestämd tid. För unga lagöverträdare kan bara sistnämnda form förekomma då det i BrB 29:7 2st finns ett förbud mot livstids fängelse. **Fängelsestraff är något som används med restriktivitet**, speciellt för dem som fyllt femton men ej arton år. Det skall föreligga synnerliga skäl enligt BrB 30:5 1st. Istället för fängelse skall det för personer mellan femton och sjutton år i första hand vidtagas åtgärder inom socialtjänsten. Fängelse blir ett sista alternativ p.g.a. brottets straffvärde, eller då socialtjänsten inte har några mer resurser att erbjuda den unge. Det går inte att ge generella exempel på när fängelse kan ådömas för personer mellan femton och arton år, men det har i så allvarliga brott som mord och dråp gjorts överlämnanden till vård inom socialtjänsten. För personer, vilka fyllt arton men ej tjugوett år, får dömas till fängelse med hänsyn tagen till brottets straffvärde eller det annars finns särskilda skäl

enligt BrB 30:5 2st. Det som kan avgöra om ett fängelsestraff skall ådömas, är brottets straffvärde, tidigare brottslighet samt brottets art. Det är inte samma restriktivitet som gäller för denna grupp, men de kan också överlämnas till vård inom socialtjänsten istället för ett fängelsestraff. Man kan säga att ju närmare en person är tjuogoettårsgränsen, desto mindre anledning finns det att undvika fängelse. BrB 29:7 1st är en straffnedsättningsregel och innebär ett allmänt hänsynstagande till låg ålder. Personer mellan femton och sjutton år brukar med tillämpning av denna paragraf få ett straff som motsvarar hälften av det straff, som en vuxen skulle få. För att regeln skall kunna tillämpas krävs ej något kausalsamband mellan ålder och brottslig gärning. Däremot krävs detta kausalsamband för tillämpning av BrB 29:3 1st 3p och i detta fall kan dömas till lindrigare straff enligt BrB 29:3 2st. BrB 29:7 1st används som ett komplement till BrB 29:3 2st 3p som ej används lika mycket som BrB 29:7 1st. BrB 26:3 är en straffskärpningsregel (återfallsfallet) som kan användas då brottsling efter lagakraftvunnen dom begår ytterligare brott. För vuxna lagöverträdare kan då straffet bli längre, men för unga lagöverträdare får denna straffskärpning ej tillämpas enligt BrB 26:3 2st.

Nyligen har regeringen framlagt en proposition som bl. a. behandlar ämnet unga lagöverträdare. De nya reglerna beräknas träda ikraft 99-01-01. För att överlämnande till vård inom socialtjänsten i fortsättningen skall vara ett trovärdigt alternativ föreslår regeringen, att det skall sättas större krav på **förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens**. Vad gäller kravet på förutsebarhet föreslår regeringen att socialtjänstens yttranden skall vara utförligare än de är i dagsläget. Yttrandet skall även innehålla en vårdplan, där socialnämnden skall redogöra för domstolen om vilka åtgärder den planerar för den unge. Ett överlämnande till vård inom socialtjänsten är enligt regeringen svår att förena med proportionalitetsprincipen (balans mellan brott och reaktionen på brottet). Regeringen vill införa ett stadgande, om att överlämnande endast får ske om åtgärderna från socialtjänstens sida anses som tillräckligt ingripande med hänsyn till brottets straffvärde, art och tidsåtgång. För att betona proportionaliteten ytterligare föreslår regeringen att en tilläggsanktion till ett överlämnande skall införas, s.k. ungdomstjänst. Kravet på konsekvens skall enligt regeringen bättre tillgodoses genom ett införande av en speciell föreskrift i domen, där den unge upplyses om vad som förväntas av honom. En ny frihetsberövande påföljd, s.k. slutna ungdomsvård, skall införas för personer vilka fyllt femton men ej arton år vid brottstillfället. Om en domstol finner att det föreligger synnerliga skäl att döma till fängelse enligt BrB 30:5 1st, skall den först pröva om påföljden istället kan bestämmas till slutna ungdomsvård. Något hänsynstagande till vårdbehov vid påföljdsbestämningen görs ej, men är något som får stort utrymme vid verkställigheten. Denna påföljd kan längst pågå i fjorton dagar och längst i fyra år. I stort kommer denna nya påföljd att tränga undan fängelsestraffen för lagöverträdare mellan femton och sjutton år.

Sverige ratificerade 1990 *FN:s barnkonvention* som är tillämplig på barn/ungdomar, som ej fyllt arton år. Bl. a. innehåller denna konvention ett krav på att frihetsberövade barn skall hållas skilda från frihetsberövade vuxna. Rädda Barnen har uttalat sig om att Sverige ej uppfyller detta krav och att vi måste utveckla nya alternativ till fängelsestraff för personer under arton år. Med tanke på den nya lagstiftningen om en ny frihetsberövande påföljd, slutna ungdomsvård, anser jag att Sverige uppfyller sistnämnda krav från Rädda Barnen.

Mord och **dråp** är båda uppsåtsbrott, där mord är normalgraden enligt BrB 3:1 och dråp är den mindre grova graden enligt BrB 3:2. För mord är straffet fängelse i tio år eller på livstid. För dråp är straffet fängelse i lägst sex och högst tio år. Vid bedömning huruvida brottet är att beteckna som mord eller dråp görs en gradering efter brottets svårhet, där hänsyn tas till samtliga omständigheter i fallet. Att ett dödande skett efter planering behöver inte alls göra att brottet bedöms som mord. I förarbetena ges exempel på fall, där en mildare bedömning görs. Exempelvis om gärningsmannen under lång tid utsatts för svår psykisk eller fysisk misshandel av offret och dödar denne sin ”plågoande”.

I min rättsfallsstudie av mord blev av gärningsmännen 76% dömda till fängelse, 10% överlämnade till vård inom socialtjänsten och 14% överlämnade till rättspsykiatrisk vård. I dråpfällen blev av gärningsmännen 83% dömda till fängelse och 17% överlämnade till vård inom socialtjänsten. Vid mord och dråp (även vållande till annans död) är det mycket vanligt att gärningsman och offer på något sätt känner eller haft kontakt med varandra. I rättsfallsstudien kunde 39% hänföras till obekanta, 39% till bekanta och 22% till familjefall (gärningsmän och offer tillhör samma familj/släkt). Jag har tagit del av en undersökning som gjorts fr.o.m. 91-01-01 t.o.m. 95-06-15.³¹ Där framkommer att hela 85% av fallen kan hänföras till grupperna familjefall och bekanta. Som synes överensstämmer detta ej med de rättsfall jag undersökt där 61% kan hänföras till dessa två grupper. När jag redogjort för de olika rättsfallen har jag inte nämnt något särskilt om händelseförloppet. Jag kan här berätta, att många av brotten har skett i samband med fester och alkoholförtäring. Att det är en mindre procentsats i ungdomsmålen som kan hänföras till familjefall och bekanta, har enligt min mening med detta att göra, då brotten många gånger skett helt impulsartat och under alkoholförverkan mot någon gärningsmannen ej känner. Beträffande gärningsmännens könsfördelning var 4% kvinnor och 96% män i rättsfallsstudien. Detta stämmer relativt väl överens med undersökningen där procentsatserna för män var 89% och för kvinnor 11%.³² Offrens könsfördelning var i rättsfallsstudien 25% kvinnor och 75% män till skillnad från undersökningen som visade en procentsats på 66,66% (2/3) för män och 33,33% (1/3) för kvinnor.³³

---

³¹ Rying sid. 88.

³² Rying sid. 93.

³³ Rying sid. 93f.

Av statistik från BRÅ framgår att det finns 840 fällande domar i tingsrätterna år 1990-96 avseende mord och dråp. I 105 fall var gärningsmannen under tjuugoett år. 13% av alla mord och dråp har alltså begåtts av unga lagöverträdare och 87% har begåtts av vuxna. Av de rättsfall jag studerat har 19 stycken varit uppe i tingsrätten under den aktuella tidsperioden. De motsvarar endast 18% av de rättsfall där gärningsmannen varit under tjuugoett år (105 stycken) och 2,2% av samtliga mord och dråpfall (840 stycken). 105 stycken mord och dråp under sex år kan tyckas vara relativt lite. Men då man tänker på hur liten denna grupp av gärningsmän är, och att det rör sig om mycket allvarliga brott, tycker jag att denna siffra är alarmerande.

I vilken mån tar de olika instanserna hänsyn till de lagregler som speciellt rör unga lagöverträdare i sin påföljdsdiskussion i de rättsfall jag studerat?

BrB 29:3 1st 3p Hänvisning görs i 6% av rättsfallen

BrB 29:7 Hänvisning görs i 49% av rättsfallen.

BrB 30:5 Hänvisning görs i 40% av rättsfallen.

BrB 31:1 1st Hänvisning görs i 9% av rättsfallen.

BrB 31:1 2st Hänvisning görs i 6% av rättsfallen.

BrB 38:2 1st Hänvisning görs i 3% av rättsfallen.

FN:s barnkonvention Hänvisning görs i 9% av rättsfallen.

Jag vill nämna att *alla instanser tagit hänsyn till gärningsmännens ålder* och satt ned straffet. Som framgår av det ovanstående har flera instanser hänvisat till dessa speciella lagregler. Andra har i stort sett nämnt det som står i paragraferna, ex. livstids straff får ej ådömas någon under tjuugoett år, men ej gjort någon hänvisning. Hänsyn har tagits till samtliga instansers påföljdsdiskussion. Man måste då komma i håg, att vissa domstolar har anslutit sig till tingsrättens/hovrättens påföljdsdiskussion. I ex. NJA 1995 s 464 säger hovrätten och HD att den inte gör någon annorlunda bedömning av påföljden. Av denna anledning finns inte någon direkt paragrafhänvisning, utan istället en mer indirekt hänvisning. Min ovan gjorda undersökning av paragrafhänvisning kan då bli något missvisande.

I min rättsfallsstudie har jag vid upprepade tillfällen anfört att jag saknar hänvisning till olika paragrafer. Alla domstolar har satt ned fängelsestraffet p.g.a. gärningsmännens låga ålder, men inte alla gånger hänvisat till varför de resonerat som de gjort. Jag som juridikstuderande kan förstå vad de menar och hur de resonerat, men jag är mycket tveksam till att andra icke

insatta personer kan förstå detta. För att undvika missuppfattningar och för att människor inte skall tycka att de domar de läser är godtyckliga, anser jag att det är **viktigt med klara och tydliga hänvisningar** till de lagregler och principer som domstolarna tillämpar i sitt påföljdsval. Med tanke på offentlighetsprincipen, då alla människor kan ta del av domar är detta särskilt angeläget. Domar skall ej skrivas av jurister enbart för jurister. I många av de domar jag tagit del av blir det tyvärr så. Framförallt massmedia har en tendens till att "missuppfatta" domar. Människor som läser tidningar o.s.v. kan bli upprörda och fråga sig hur en person, som mördat någon annan "bara" kunde få fyra års fängelse. Det finns inte något som visar på att domar blivit mer utförliga med tiden. Det nyaste rättsfallet i min rättsfallsstudie är

B 822-98. Stockholm tingsrätt tar hänsyn till att gärningsmannen är under tjuogoett år och sätter ned fängelsestraffet, men det finns i påföljdsdiskussionen överhuvudtaget ingen laghänvisning.

Naturligtvis finns det både **för- och motargument** i frågan om det är rimligt att döma unga lagöverträdare till fängelse. I de allvarliga brott jag studerat, måste det förstås bli en ordentlig reaktion från samhällets sida. Det är då lätt att tycka att dessa ungdomar skall dömas till fängelse. Framförallt tror jag att detta är en reaktion som brottsoffrens anhöriga känner. De vill inte att deras anhörigas mördare/dråpare skall få ett alltför lindrigt straff. I stort är nog detta en åsikt som delas av många människor. Jag har i alla fall fått den uppfattningen när jag talat med folk i allmänhet. Deras uppfattning har många gånger varit att brottslingar skall man ej "dalta" med. Har de begått allvarliga brott skall de avtjäna sitt straff. På ett sätt kan jag hålla med om detta, men ju mer jag fördjupat mig i ämnet, desto mer tveksam blir jag. Dessa personer det handlar om är enligt min uppfattning fortfarande barn, och jag tror att det för dem är till mer skada än nytta att ådömas ett fängelsestraff. Många gånger blir de fast i kriminaliteten och efter avtjänat straff begår de kanske åter igen allvarliga brott. Då är den onda cirkeln redan igång och kan svårligen avbrytas.

Flera gärningsmän under arton år har dömts till fängelse i de rättsfall jag studerat. Hade sluten ungdomsvård funnits i dag hade säkert utgången i dessa fall varit annorlunda, eftersom denna nya påföljd i stort kommer att tränga undan fängelsepåföljden för denna grupp av brottslingar. Den nya frihetsberövande påföljden kommer säkert att bli ett bättre alternativ för unga lagöverträdare som ej fyllt arton år, då vårdbehovet kommer att ha stor betydelse i verkställigheten. I många av de fall jag redogjort för är gärningsmännen i behov av vård. I en del fall har domstolen rättat sig efter socialnämndens yttrande om att erbjuda respektive ej erbjuda vård åt den unge. I "Klippan-målet"- NJA 1996 s 509 och "Sara-mordet"- B 2121-96 var de tre gärningsmännen i behov av vård och socialnämnden ansåg att ett överlämnande till vård skulle vara det bästa alternativet. Trots detta dömer domstolarna de tre gärningsmännen till fängelse. I "Klippan-målet" framhölls i domskälen att vård inom socialtjänsten inte var en tillräckligt ingripande påföljd, p.g.a. brottets höga straffvärde. Är det möjligt att HD i

och med detta *prejudikat* menar att mord generellt sett har ett så högt straffvärde, att överlämnande till socialtjänsten mycket sällan kan anses som en tillräckligt ingripande påföljd? Jag får faktiskt en känsla av att det är detta HD menar när jag läser domskälen. Detta stöds också av domen i "Sara-mordet", där tingsrätten och hovrätten resonerar på samma sätt. I och för sig kan mord ha olika höga straffvärden även om straffvärdet för ett sådant allvarligt brott enligt min åsikt alltid måste bedömas som högt. Det är möjligt att det som påföljd för de "minst allvarliga" morden även i fortsättningen kan bli ett överlämnande till vård inom socialtjänsten. Av de rättsfall jag studerat är det bara i "Sara-mordet" som hänsyn tagits till prejudikatet. Av denna anledning är det i detta skedet svårt att dra några större slutsatser. I två av domarna ("Klippan-målet" och B 13077-96) påpekas att kriminalvården fått större möjlighet att tillgodose de unga lagöverträdarnas behov av vård och behandling i och med att Norrköpingsanstaltens särskilda avdelningar för unga lagöverträdare inrättats. I "Sara-mordet" säger domstolen att de förutsätter att gärningsmännens behov av vård och behandling tages tillvara på inom kriminalvården. Domstolen beaktar i dessa fall de unga lagöverträdarnas behov av vård och behandling, men låter den ske genom kriminalvårdens försorg istället för inom socialtjänstens.

Fängelsestraff skall användas med restriktivitet för unga lagöverträdare. Det skall snarare vara ett undantag än huvudregel att ådöma ett fängelsestraff. Detta gäller framförallt för gärningsmän mellan femton och sjutton år. Med tanke på att hela 76% av gärningsmännen i mordfallen och 83% i dråpfällen faktiskt döms till fängelse, frågar jag mig om det inte är det omvända som gäller för dessa allvarliga brott. Med andra ord påstår jag att ***fängelsestraff är huvudregeln i mord och dråpfall och ett överlämnande till vård inom socialtjänsten är ett undantag.*** I min kommentar av rättsfallen i 4.4.3 konstaterade jag att principen om restriktiv tillämpning av fängelsestraff stämmer väl överens om hänsyn bara tas till att 29% av gärningsmännen dömts till denna påföljd. Principen stämmer ej lika bra om man även beaktar de fall där skyddstillsyn dömts ut i kombination med fängelse (tillsammans 58%). Att påstå att det liksom i mord och dråpfällen är fängelsestraff som är huvudregel och annan påföljd som är undantag, är att gå för långt. Däremot kan enligt min mening dessa rättsfall placeras någon-stans mittemellan, d.v.s. ungefär hälften av gärningsmännen döms till enbart fängelse eller fängelse i kombination med annan påföljd.

Skillnaden i restriktivitet mellan åldersgrupperna femton till sjutton år och arton till tjugo år tycker jag visar sig särskilt tydligt i domarnas påföljdsdel. För förstnämnda åldersgrupp finns olika yttranden redovisade, bl. a. från socialnämnden. När det gäller sistnämnda åldersgrupp finns det bara yttranden i ett fåtal fall (jag bortser här helt från rättspsykiatrisk undersökning). Det är viktigare för domstolarna att undvika fängelse för den första gruppen än för den andra. Synnerliga skäl är ju starkare än särskilda skäl (se BrB 30:5). För personer mellan arton och tjugo år gäller, som nämnts vid flera tillfällen, även en restriktivitet, dock ej i samma utsträckning som för dem

mellan femton och sjutton år. Ett rättsfall som visar på restriktivitet även för den äldre gruppen är B 34/93, där den artonårige gärningsmannen överlämnas till vård inom socialtjänsten för ett mord han begått.

Som en allmän riktlinje brukar sägas att unga lagöverträdare mellan femton och sjutton år brukar få ett **straff som motsvarar hälften** av vad en vuxen lagöverträdare skulle få. Stämmer denna princip överens med min rättsfallsstudie för mordfallen?³⁴ Då det finns ett förbud mot att döma till livstids fängelse för mord, måste man utgå från tio års fängelse för att kunna jämföra detta. Lägsta straffet är i mordfallen tre och ett halvt år och som längst sju år. Med tanke på att vissa gärningsmän begått flera brott som lagförts tillsammans, och att vissa andra omständigheter påverkat är det svårt att avgöra huruvida principen stämmer eller ej. Detsamma gäller en jämförelse av samtliga rättsfall ifall strafflängderna, med hänsyn tagen till ålder och brottstyp, överensstämmer någorlunda med varandra.

I tre av rättsfallen överlämnas gärningsmännen till **rättspsykiatrisk vård**. Gärningsmännen var i fallen nitton och tjugo år. Som vi ser finns det inga överlämnanden till rättspsykiatrisk vård för gruppen mellan femton och sjutton år. Det fanns i denna åldersgrupp inte några allvarligt psykiskt störda gärningsmän. Att det inte kommit upp något fall där gärningsmannen var under arton år och allvarligt psykiskt störd kan bero på att åklagare i de flesta fall torde besluta om åtalsunderlåtelse då gärningsmannen ännu ej fyllt arton år och det visat sig att rättspsykiatrisk vård kommer att behövas.

För brott någon begår **innan han fyllt femton år** kan ej ådömas straffrättslig påföljd. I rättsfallet B 251/96 dömdes fjortonårig gärningsman för dråp, men någon straffrättslig påföljd följde ej på brottet. Av rättsfallet framgick att han omhändertagits och placerats på ett §12-hem efter det begångna dråpet. Ett ingripande mot personer under femton år endast för att de begått brott får ej förekomma.³⁵ I detta fallet vet jag inte skälen till varför han omhänder-togs, men eftersom detta skett efter det begångna brottet blir det ju ändå en form av reaktion från samhällets sida och en sorts påföljd. I det avseendet skiljer sig inte gärningsmän under femton respektive över femton år speciellt mycket från varandra.

Domstol har vid något tillfälle uttalat att den **ej har möjlighet att påverka innehållet av planerad vård**. I och med de nya lagreglerna på området med bl. a. utförligare yttranden och vårdplan från socialnämnden, tror jag att domstolarna i större utsträckning än för närvarande får lättare att bedöma, om den planerade vården kan anses tillräckligt ingripande. Det kan tänkas att det blir fler överlämnanden till vård inom socialtjänsten i framtiden. För närvarande kanske domstolarna i många fall har så dålig insikt om vad som planeras för den unge att man helt enkelt inte vågar chansa på att ett

---

³⁴ Som synes beaktar jag här inte dråpfallen eftersom jag endast har ett rättsfall där fängelse ådömdes en sjuttonåring.

³⁵ Berg m fl sid. 308.

överlämnande är tillräckligt ingripande som reaktion på brottet. Det hade varit mycket intressant att få göra en jämförelse av domar från tiden med de äldre (de nuvarande) och de framtida reglerna, för att se om det blivit någon skillnad av exempelvis socialnämndens yttranden och huruvida fängelsestraffen minskat till förmån för den nya frihetsberövande påföljden. Men detta är något som jag överlämnar till framtida författare av examensarbeten.

Käll- och litteraturförteckning

Propositioner

Prop. 1987/88:120 Ändring i brottsbalken m.m (straffmätning och påföljdsval m m)

Prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet

Statens offentliga utredningar

SOU 1986:14 Fängelsestraffkommitténs betänkande ”Påföljd för brott”

SOU 1993:35 Del A Ungdomsbrottskommitténs betänkande ”Reaktion mot ungdomsbrott”

Departementsserien

Ds 1997:32 Påföljder för unga lagöverträdare

Konvention

SÖ 1990:20 Sveriges överenskommelser med främmande makter avseende FN:s konvention om barnets rättigheter

Litteratur

Ulf Berg, Nils-Olof Berggren, Johan Munck, Anita Werner, Dag Victor och Claes Örn - Kommentar till Brottsbalken Del 3 4:e uppl. Norstedts Juridik 1994

Sture Bergström, Torgny Håstad, Per Henrik Lindblom och Staffan Rylander - Juridikens termer 8:e uppl. Almqvist & Wiksell 1992

Bertil Brinck, Birger Ohlson och Greger Thornell - Straffrätt enligt brottsbalken 10:e uppl. Brincks Bokförlag 1993

Olle Hoflund - Straff och andra reaktioner på brott 4:e uppl. Fritzes förlag AB 1995

Carl Holmberg, Bengt Hult, Madeleine Leijonhufvud och Suzanne Wennberg - Kommentar till Brottsbalken Del 1 6:e uppl. Norstedts Juridik 1995

Nils Jareborg - Brotten första häftet 2:a uppl. PA Norstedt & Söners förlag 1984

Kerstin Nordlöf - Straffrättens processer för unga lagöverträdare 1:a uppl.
Norstedts Juridikförlag 1991

Mikael Rying - Dödligt våld (material från BRÅ)

Josef Zila - Det straffrättsliga påföljdssystemet 1:a uppl. Josef Zila och
Fritzes Förlag AB Juristförlaget 1995

NJA II 1962

NJA II 1988

Övrigt

Statistik från BRÅ

Rättsfallsförteckning

NJA 1975 s 594
NJÄ 1977 s 630
NJÄ 1979 s 802
NJÄ 1985 s 757
NJÄ 1986 s 802
RH 1986:12
RH 1987:47
NJÄ 1989 s 31
NJÄ 1989 s 97
NJÄ 1989 s 837
NJÄ 1989 s 870
NJÄ 1990 s 159
NJÄ 1990 s 578
NJÄ 1990 s 622
B 66/90
NJÄ 1991 s 444
NJÄ 1991 s 438
NJÄ 1991 s 498
RH 1991:123
B 1/92
B 1792/92
B 28/92
NJÄ 1993 s 456
RH 1993:10
B 34/93
B 78/93
NJÄ 1994 s 153
NJÄ 1994 s 310
B 1219/94
B 1626/94
NJÄ 1995:464
B 113/95
B 963-95
B 2749-95
NJÄ 1996:509
B 158/96
B 251/96
B 1109-96
B 2121-96
B 12011-96
B 13077-96
RH 1997:1
B 207/97
B 11174-97
B 822-98